

Kulturarv og økosystemtjenester

Sammenhenger, muligheter og begrensninger

Kulturarv og økosystemtjenester

Sammenhenger, muligheter og begrensninger

Kulturarv og økosystemtjenester
Sammenhenger, muligheter og begrensninger

ISBN 978-92-893-4170-7 (PRINT)
ISBN 978-92-893-4172-1 (PDF)
ISBN 978-92-893-4171-4 (EPUB)

<http://dx.doi.org/10.6027/TN2015-540>
TemaNord 2015:540
ISSN 0908-6692

© Nordisk ministerråd 2015

Layout: Hanne Lebech
Omslagsfoto: Riksantikvaren

Trykk: Rosendahls-Schultz Grafisk
Opplag: 100

Printed in Denmark

Denne rapporten er gitt ut med finansiell støtte fra Nordisk ministerråd. Innholdet i rapporten avspeiler imidlertid ikke nødvendigvis Nordisk ministerråds synspunkter, holdninger eller anbefalinger.

www.norden.org/nordpub

Det nordiske samarbeidet

Det nordiske samarbeidet er en av verdens mest omfattende regionale samarbeidsformer. Samarbeidet omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige samt Færøyene, Grønland og Åland.

Det nordiske samarbeidet er både politisk, økonomisk og kulturelt forankret, og er en viktig medspiller i det europeiske og internasjonale samarbeid. Det nordiske fellesskapet arbeider for et sterkt Norden i et sterkt Europa.

Det nordiske samarbeidet ønsker å styrke nordiske og regionale interesser og verdier i en global omverden. Felles verdier landene imellom bidrar til å styrke Nordens posisjon som en av verdens mest innovative og konkurransekraftige regioner.

Nordisk ministerråd

Ved Stranden 18
DK-1061 København K
Telefon (+45) 3396 0200

www.norden.org

Innhold

Sammendrag	7
Forord	9
Innledning	11
Prosjektets bakgrunn og mål.....	11
Avgrensning og tilnærming i arbeidet.....	13
1. Økosystemtjenester – bakgrunn	15
1.1 Bakgrunnen i FN-systemet	15
1.2 Økosystemtjenester og miljøøkonomi.....	18
1.3 Arbeidet med økosystemtjenester i de nordiske landene.....	21
2. Kulturarvverdier og økosystemtjenester.....	31
2.1 Verdi knyttet til kulturarven.....	31
2.2 Kulturelle tjenester	39
2.3 Tidsdybde og historie som opplevelse- og kunnskapsverdi	42
2.4 Oppsummering av kapittelet	49
3. Kulturarvens samfunnsmessige betydning.....	51
3.1 Bakgrunn.....	51
3.2 Verdiskaping.....	53
3.3 Økonomisk verdsetting av kulturarven	59
3.4 Verdsetting av økosystemtjenester	66
3.5 Oppsummering av kapittelet	68
4. Mennesket i sentrum	71
4.1 Medvirkning i verdsetting av kulturarv.....	71
4.2 Medvirkning i verdsetting av økosystemtjenester	73
4.3 Oppsummering av kapittelet	76
5. Helhetlig landskapsforvaltning	79
5.1 Landskapet er en møteplass	79
5.2 Landskap og økosystemtjenester	83
5.3 Oppsummering av kapittelet	90
6. Konklusjoner og anbefalinger	91
Referanser.....	95
Summary	101
Appendix 1: Ordforklaringer.....	103
Appendix 2: Program for workshop i Oslo, 12.–13. november 2014.....	105

Sammendrag

Denne rapporten oppsummerer prosjektet "*Kulturarv som økosystemtjeneste. En mulighetsstudie*".

Prosjektet har sett nærmere på relasjonene mellom økosystemtjenester og kulturarv, og har bl.a. drøftet sammenhenger, muligheter og begrensninger i dette grensesnittet.

De siste årene har økosystemtjenester kommet inn som et nytt og viktig begrep i naturforvaltningen, og begrepet er i økende grad blitt integrert i politiske målformuleringer, både nasjonalt og internasjonalt. Økosystemtjenestetilnærmingen har også vokst frem som eget forskningsfelt. Tilnærmingen legger vekt på å anerkjenne, synliggjøre, og om mulig integrere økonomiske og andre verdier som ligger i økosystemene, samt identifisere hvilke verdier økosystemene gir mennesker. Tilnærmingen er antroposentrisk, og økosystemtjenester som plattform gir nye muligheter for å koble naturforvaltningen bedre mot menneskelige behov og andre samfunnsinteresser. De nordiske landene jobber med å vurdere hvordan tilnærmingen kan og bør brukes i miljøpolitikk generelt og i naturforvaltning spesielt.

Rapporten starter med å redegjøre for prosjektets bakgrunn og mål, samt hvilke avgrensninger som er foretatt i arbeidet, etterfulgt av en beskrivelse av økosystemtilnærmingens opprinnelse i FN-systemet. En rekke eksempler fra arbeidet med økosystemtjenester i de nordiske landene (unntatt Danmark) presenteres. I de nordiske landene er det tett samarbeid mellom natur- og kulturminnesektorene, bl.a. innenfor verdiskapingsarbeid og arbeid med kulturlandskap. Mot denne bakgrunn har prosjektet undersøkt relevansen av *økosystemtjenestetilnærmingen* for kulturminnefeltet, og ulike utredninger og praktiske eksempler er gjennomgått.

Kapittel 2 belyser likheter og forskjeller mellom kulturarvverdier og økosystemtjenester. Det drøftes hvordan kulturarv kan sees som integrert i en rekke økosystemtjenester, og det diskuteres hva som befinner seg i kategorien "kulturelle tjenester" (i Norge også omtalt som "opplevelses- og kunnskapstjenester"). Det gjøres en sammenstilling av kulturminneforvaltningens verdikategoriseringssystemer og kulturelle tjenester. Dette leder til en refleksjon om at verdisetting av kulturarv og økosystemtjenester ikke kan erstatte hverandre, men at de kan utfylle hverandre.

I kapittel 3 ser prosjektgruppen nærmere på hvordan det innenfor kulturminneforvaltningen har vært jobbet med konkretisering og synliggjøring av kulturarvens samfunnsmessige betydning, og hvordan dette griper inn i økosystemtjenestetilnærmingen.

Kapittel 4 tar utgangspunkt i det antroposentriske perspektivet i økosystemtjenestetilnærmingen som setter menneskelige behov i sentrum. Dette impliserer at mennesket må delta i verdsetting, og prosjektgruppen drøfter hvordan arbeidet med en bredere og mer inkluderende forvaltning av kulturminner kan ses i sammenheng med økosystemtjenestetilnærmingen.

I kapittel 5 diskuteres landskapet som møteplass mellom natur og mennesker. Kunnskap om kulturarv vil kunne øke lesbarheten av landskapet, samt øke opplevelsen av tidsdybde og generere innsikt i tidligere kulturers livsformer. Mot denne bakgrunn anbefales det at natur- og kulturminneforvaltningen tenker helhetlig i sine verdivurderinger. Forståelse av historisk dybde er også sentralt for bærekraftig forvaltning av natur- og kulturarvressurser.

Avslutningsvis oppsummeres prosjektet og veien videre skisseres. Prosjektgruppen ser:

- at kulturminneforvaltningen kan bruke en del av begrepene fra økosystemtjenestetilnærmingen. Kulturarvområdet kan til en viss grad dra nytte av økosystemtjenestetilnærmingen, primært ved at den kan inspirere til utvikling av kulturminneforvaltningens vurderingssystem, og synliggjøre kulturarvens betydning som samfunnsressurs
- at perspektiver fra kulturminneforvaltningen kan bidra til konkretisering av de kulturelle tjenestene, men identifiserer samtidig et behov for videre teoretisk og praktisk kunnskap om relasjonen mellom kulturarv og økosystemtjenester. Kulturminneforvaltningens arbeid med historisk dybde, samt verdier knyttet til kunnskap og opplevelse kan bidra til mer helhetlige verdivurderinger.

Rapporten understreker behovet for helhet i natur- og kulturminneforvaltningen, og økosystemtjenestetilnærmingen kan være en viktig plattform for videre samarbeid mellom de to sektorene.

Forord

Denne rapporten oppsummerer prosjektet "*Kulturarv som økosystemtjeneste. En mulighetsstudie*". Prosjektet har vært gjennomført med støtte fra Nordisk ministerråd gjennom den Terrestre Økosystemgruppe (TEG).

Prosjektet har sett nærmere på relasjonene mellom økosystemtjenester og kulturarv, og har bl.a. drøftet sammenhenger, muligheter og begrensninger i dette grensesnittet.

Prosjektet og rapportens målgruppe er primært natur- og kulturminneforvaltningen i de nordiske landene, men den vil også kunne ha interesse og relevans for andre som jobber eller ønsker å jobbe med økosystemtjenester; som f.eks. kommuner og forskere.

Prosjektets arbeidsgruppe har vært sammensatt av medlemmer fra kulturminneforvaltningen i de nordiske landene, og har vært ledet av den norske Riksantikvaren. Danmark stilte med en representant i arbeidsgruppen i første fase av prosjektet, men måtte trekke seg ganske tidlig av hensyn til manglende ressurser. Av uforutsette årsaker ble prosjektledelsen mot slutten av arbeidet delt mellom Riksantikvaren og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), som har deltatt i prosjektet på konsulentbasis. Seniorrådgiver Finn Katerås fra det norske Miljødirektoratet (og tidligere ansatt i sekretariatet for utvalget bak den norske offentlige utredningen (NOU 2013: 10) *Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester*), har vært faglig rådgiver for arbeidsgruppen og bidragsyter til rapporten. Fagdirektør Bent Arne Sæther i det norske Klima- og miljødepartementet har hatt en tilsvarende rolle i prosjektet.

Følgende medlemmer har deltatt i arbeidsgruppen:

- Kari Larsen, NIKU/Riksantikvaren (NO).
- Marte Boro, Riksantikvaren (NO).
- Joar Skrede, NIKU (NO).
- Stene Berg, Riksantikvaren (NO).
- Reidun Vea, Riksantikvaren (NO).
- Håkan Slotte, Riksantikvarieämbetet (S).
- Camilla Eriksson, Riksantikvarieämbetet (S).
- Marja-Leena Ikkala, Museiverket (FI).

- Sirkka-Liisa Seppälä, Museiverket (FI).
- Gunnþóra Guðmundsdóttir, Minjastofnun (IS).

Prosjektet startet opp 1. januar 2014, og ble avsluttet 31. mai 2015. Arbeidsgruppen har hatt to møter i Oslo løpet av prosjektperioden samt møter via Skype. I tillegg har det vært arrangert en workshop med eksterne deltakere. Workshopen ble holdt i Oslo 12.–13. november 2014 (se vedlagte program, Appendix 2). og fungerte som en god ramme omkring diskusjoner knyttet til hvorvidt koblingene til verdsetting av økosystemtjenester kan gi en merverdi for problemstillinger og argumentasjon knyttet til verdsetting av kulturmiljø og kulturarv. Prosjektgruppen ønsker å takke alle deltakere og innledere i løpet av denne workshopen for spennende og nyttige bidrag både under selve workshopen og i forberedelser og oppfølging av arrangementet.

I januar 2015 deltok også deler av arbeidsgruppen på et seminar i regi av Institutionen för kulturvård ved Gøteborgs Universitet om prosjektet "Fjällandskap. Betydelsen av kulturella økosystemtjänster". Arbeidsgruppen vil gjerne takke Institutionen för kulturvård for invitasjonen, og for spennende foredrag og diskusjoner omkring kulturarv og økosystemtjenester.

Innledning

Prosjektets bakgrunn og mål

Figur 1: Island. Kulturelle spor i naturen

Foto: Jón Björnsson.

Kulturminner og kulturmiljøer er viktige ressurser. De har stor betydning for folks identitet og trivsel. De gir blant annet steder særpreg og egenart, og de er grunnlag for samfunnsutvikling og for *verdiskaping*. Kulturminner og kulturmiljøer representerer også viktige ressurser i et bærekraftsperspektiv. Vern av kulturminner gjennom bruk har lange tradisjoner og er en god strategi for å ta vare på kulturminnene. Vektleggingen av kulturminner som ressurs for samfunnsutvikling og verdiskaping har vært omtalt som et tydelig paradigmeskifte innenfor *kulturminneforvaltningen*, særlig fra tidlig 2000-tall (se blant annet Skogheim og Vestby 2010). Samtidig med skiftet i vektlegging av hvilke verdier *kulturarven* har for samfunnet, har også argumentasjonen for den samfunnsmessige betydningen av *kulturminner* blitt utvidet, ikke minst

gjennom å synliggjøre kulturminnenes økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige bidrag i samfunnsutviklingen.

I de nordiske landene er det tett samarbeid mellom natur- og *kulturminnesektorene*, bl.a. innenfor verdiskapingsarbeidet og arbeidet med kulturlandskap. De siste årene har *økosystemtjenester* kommet inn som et nytt og viktig begrep både i forskning, politiske mål og i praktisk naturforvaltning. Tilnærmingen legger vekt på å anerkjenne, synliggjøre og om mulig integrere økonomiske og andre verdier som ligger i økosystemene. Økosystemtjenester representerer en ny tilnærming og gir nye muligheter for å koble naturforvaltningen bedre mot menneskelige behov og andre samfunnsinteresser. Tilnærmingen har imidlertid ulike begrensninger og utfordringer, bl.a. knyttet til *økonomisk verdsetting*. De nordiske landene vurderer hvordan tilnærmingen kan og bør brukes både i naturforvaltning spesielt og miljøpolitikk generelt.

Mot denne bakgrunn var det et ønske fra det daværende norske Miljøverndepartementet (nå Klima- og miljødepartementet) å undersøke relevansen av *økosystemtjenestetilnærmingen* for kulturminnefeltet (se blant annet Miljøverndepartementet 2013). Som en del av dette ga de Riksantikvaren i oppdrag å sette dette temaet på den nordiske dagsorden. Den 2. november 2012 arrangerte Riksantikvaren et nordisk møte om "Økosystemtjenester – kulturarvens rolle og bidrag". Med utgangspunkt i internasjonale og nasjonale arbeider om økosystemtjenester var temaet i dette arbeidsmøtet å diskutere kulturminneområdet relasjoner til økosystemtjenestetilnærmingen med tanke på å utvikle en søknad om midler til Nordisk ministerråd. Hvorvidt vi kan synliggjøre hvilken nytte menneskene kan ha av kulturminnene gjennom "kulturminnetjenester", hvordan verdien av kulturminnene kan konkretiseres, og hvordan vi kan synliggjøre hva som er kulturminnenes direkte og indirekte bidrag til menneskelig velferd og samfunnsutvikling, var noen av problemstillingene som ble tatt opp. Interessen for og arbeidet med økosystemtjenester i spesielt Sverige og Finland gjorde det relevant å utforske disse mulighetene nærmere gjennom et felles, nordisk prosjekt. I Nordisk ministerråd er arbeidet med økosystemtjenester satt på dagsorden gjennom "Nordisk miljøhandlingsprogram 2013–2018" (Nordisk ministerråd 2012), hvor det blant annet vises til betydningen av å utvikle mer presise mål for velferdsutviklingen ved at kunnskap om verdien av naturmiljøet blir inkludert. Det vises til at menneskene er avhengige av naturens verdier og tjenester (økosystemtjenester) både for overlevelse og for velferd, og at landskapsverdiene, kulturmiljøene og mulighet for friluftsliv er viktig for menneskenes opplevelse og velferd (Nordisk ministerråd 2012: 27).

Prosjektsøknad ble sendt Nordisk ministerråd ved den Terrestrre Økosystemgruppe (TEG) i september 2013. Søknaden om prosjektet "Kulturarv som økosystemtjeneste. En mulighetsstudie" ble innvilget med oppstart fra 1. januar 2014. Prosjektet har hatt følgende mandat:

Prosjektet ska lägga fokus på att öka medvetenheten och kunskapen om kulturarvens ekonomiska och samhälleliga betydelse, och inte på att kulturarv ska påverka utveckling av ekosystemtjänstmodellerna (begrepp och metoder) när det gäller konkretisering och integrering av kulturarvsperspektivet.

Fokus ska vara upplevelserna av kulturarven, inte kulturarven i sig. Prosjektet ska alltså koncentrera på:

1) vilka delar inom kulturarvsområdet som kan vara relevanta inom ekosystemtjänstarbetet, och

2) hur kulturarvsområdet kan dra nytta av tankegångar inom arbete kring ekosystemtjänster som led i att belysa det samhällsekonomiska värdet av kulturarven.

Utgångspunkt för projektet bör vara de nationella offentliga utredningarna om ekosystemtjänster som nyligen genomförts i Sverige och Norge. Prosjektet måste förhålla sig till dessa, samt till pågående relevanta arbeten i övriga nordiska länder.

Avgrensning og tilnærming i arbeidet

Som det fremgår av mandatet fra TEG er arbeidsgruppen bedt om å konsentrere seg om opplevelsene av kulturarven, og ikke se på kulturarven i seg selv. På bakgrunn av innledende diskusjoner i gruppen, var det enighet om behovet for å utforske grensesnittet mellom kulturarven og økosystemtjenestetilnærmingen. Som en del av dette har gruppen diskutert og vurdert om og hvordan kulturminneforvaltningen kan og bør låne fra og bygge på økosystemtjenestetilnærmingen.

Landskap, verdiskaping og verditilskrivning ble ansett som relevante overordnede rammer for diskusjonen om møtepunkter og muligheter. Dette er perspektiver som griper over i hverandre. Gruppen har hatt et samlet utgangspunkt i det nære samarbeidet mellom natur- og kulturminneforvaltningen og tradisjonene med å forvalte landskapet i en helhetlig sammenheng. Gruppen mente at diskusjoner omkring verdi og verdiforståelser har vært sentrale for å kunne besvare oppdragets to hovedproblemstillinger. De verdidiskusjonene som er gjennomført, forsøker både å konkretisere og nyansere grensesnittene mellom kulturarv og økosystemtjenestetilnærmingen og å drøfte hvilke deler innenfor kulturarven som kan være relevante i økosystemtjenestearbeidet. Blant annet ønsker prosjektgruppen gjennom verdidiskusjonen å

nyansere hvilke bestanddeler eller verdier som befinner seg i kategorien kulturelle tjenester.

Prosjektgruppen har sett på hvilke muligheter og begrensinger vi mener ligger i økosystemtjenestetilnærmingene, og på hvilke fordeler og ulemper som kan ligge i økt bruk av denne tilnærmingen i kulturminneforvaltningen. Gruppen har sett på fellestrekk og forskjeller som ligger i de begreper og metoder som anvendes innenfor ulike faglige og forvaltningsmessige tradisjoner. Gruppen har sett på hvordan kulturminner og kulturarv inngår som en integrert del av en rekke økosystemtjenester, spesielt knyttet til kulturelle tjenester, og på hvilke svakheter vi mener kan ligge i mer avgrensede tilnærminger.

1. Økosystemtjenester – bakgrunn

1.1 Bakgrunnen i FN-systemet

Begrepet økosystemtjenester ble for alvor satt på den politiske dagsordenen da FN la frem sin globale studie av økosystemer i 2005 – "Millennium Ecosystem Assessment" (MA 2005 a-c).

Målet med studien var å vurdere konsekvensene av endring av økosystemer for menneskets velferd, samt å etablere en vitenskapelig basis for de handlinger som må til for å sikre en bærekraftig bruk og forvaltning av økosystemer. I MA-rapporten (2005 a) er økosystemtjenester definert som de tjenester mennesker får fra økosystemer:

"...the direct and indirect contribution from ecosystems to human well-being."

MA understreker også at tydelig- og synliggjøring av økosystemtjenester skal tjene som underlag for beslutningstakere og for å få denne kunnskapen frem i beslutningsprosesser:

"MA explicitly recognizes the role of decision-makers who affect ecosystems, ecosystem services, and human well-being (MA Conceptual Framework 2003:32)."

"Risk assessment, including ecological risk assessment, is an established discipline and has a significant potential for informing the decision process (MA Conceptual Framework 2003: 35)."

Rapporten viser også til at arbeidet med økosystemtjenester kan være et mulig verktøy for å oppnå bærekraftig utvikling:

"Human well-being and progress toward sustainable development are vitally dependent upon improving the management of Earth's ecosystems to ensure their conservation and sustainable use (MA Conceptual Framework 2003: 26)."

MA syntetiserer funnene som er gjort i fire separate arbeidsgrupper og forsøker å besvare en rekke kjernesporsmål: Har økosystemer og deres tjenester endret seg? Hva har forårsaket disse endringene? Har disse endringene påvirket menneskets velferd? Hvordan vil økosystemer end-

res i fremtiden og med hvilke implikasjoner for mennesker? En av hovedkonklusjonene er at 15 av klodens 24 definerte økosystemtjenester er i negativ endring.

Økosystemtjenestene er kategorisert i fire hovedgrupper:

- Forsynende tjenester – økosystemenes materielle produksjon, herunder mat, råvarer, ferskvann og medisinske ressurser.
- Regulerende tjenester – de tjenestene økosystemene gir ved å regulere kvaliteten på luft, jord og vann, samt de tjenestene økosystemene leverer av flom-, sykdomsvern etc.
- Støttende tjenester – økosystemenes bidrag til å gi leveområder for planter og dyr.
- Kulturelle tjenester – de immaterielle godene mennesker får fra økosystemer, herunder naturopplevelser, åndelig berikelse, rekreative og estetiske verdier.

Prosjektet "The Economics of Ecosystems and Biodiversity" (TEEB) fra 2010 – ledet av Pavan Sukhdev – er en oppfølger av MA-studien. Prosjektet ble initiert i 2007 av politikere fra G8+5-landene som ble enige om å analysere den globale økonomiske nytten av biologisk mangfold, samt vurdere kostnadene ved tap av biologisk mangfold. Studien er basert på en forutsetning om at verdien av naturmiljøet må integreres i økonomisk tenkning og beslutninger. Ifølge TEEB er mye av årsaken til overforbruk av økosystemtjenester at tjenestene fremstår som gratis å utnytte. Derfor må ressursknappheten synliggjøres – der det er mulig – ved hjelp av å beregne økosystemtjenestenes økonomiske verdi. Å forringe økosystemer kan være gratis for den enkelte, men har samtidig kollektive konsekvenser for fremtidige generasjoner. TEEB har som mål å få offentlige og private beslutningstakere til å anerkjenne verdien av økosystemer og biologisk mangfold (TEEB 2010a og b). TEEB-arbeidet samordnes i dag av FNs miljøprogram UNEP som arbeider med oppfølging og veiledning av tematiske, nasjonale og regionale studier av økosystemtjenester – både i teoretisk og praktisk forstand.

Anbefalingene fra MA og TEEB er blitt fulgt opp og integrert i forpliktende mål under internasjonale avtaler, spesielt i konvensjonen om biologisk mangfold (CBD). Arbeidet med økosystemtjenester følges derfor aktivt opp både nasjonalt og regionalt, det siste bl.a. i nordisk (se f.eks. Kettunen *et al.* 2012), europeisk (se f.eks. Maes *et al.* 2013) og arktisk regi (se f.eks. CAFF 2013). Også innenfor EU har arbeidet med økosystemtjenester blitt et viktig arbeidsfelt, der økosystemtjenester blant annet er tatt med i EUs strategi for biologisk mangfold 2011–2012. Et

overordnet mål i denne strategien er å hindre tap av biologisk mangfold og ødeleggelse av økosystemtjenester. Flere EU-land har fulgt opp strategien med nasjonale mål om det samme.

En viktig del av dette prosjektet har vært å se på hva som ligger i de såkalte "kulturelle tjenestene" (i Norge også omtalt som "opplevelses- og kunnskapstjenester"). Denne kategorien tjenester kan nok generelt sies å være den som er minst utviklet av økosystemtjenestekategoriene, og det er flere faglige og metodiske utfordringer knyttet til denne kategorien. Det er, i likhet med mange forsynende tjenester, bl.a. krevende å trekke fram økosystemenes konkrete bidrag til menneskelig velferd. Naturen spiller imidlertid mange viktige roller for menneskers opplevelser og kunnskap, og tilnærmingen kan bidra til å illustrere hvor slike bidrag kan være sentrale.

Under følger en oversikt over hva som ligger i dette begrepet i ulike internasjonale sammenhenger (hentet fra NOU 2013:10). For en gjennomgang av hvordan begrepet kategoriseres og brukes i de nordiske landene vises det til kapittel 1.3.

Tabell 1: Oversikt over begrepet "kulturelle tjenester" i noen internasjonale sammenhenger

MA	TEEB	CICES (VERSJON 4.3) ¹
Kulturelt mangfold	Estetisk informasjon	Fysiske og eksperimentelle interaksjoner ²
Åndelige og religiøse verdier	Rekreasjon og turisme	
Kunnskapssystemer	Inspirasjon for kultur, kunst og design	Intellectuelle og representasjonsmessige interaksjoner (vitenskap, utdanning, natur- og kulturarv, fornøyelse og estetikk)
Utdanningsverdier	Åndelige erfaringer	
Inspirasjon	Informasjon for kognitiv utvikling	Åndelige og symbolske interaksjoner
Estetiske verdier		Andre kulturelle outputs (eksistens- og arveverdier)
Sosiale relasjoner		
Stedsidentitet		
Kulturarvverdier		
Rekreasjon og økoturisme		

Kilde: NOU 2013:10.

¹ CICES er forkortelse for the Common International Classification of Ecosystem Services, utviklet av the European Environment Agency (EEA).

² Med interaksjoner menes her interaksjoner med økosystemer og landskap, herunder også marine landskap (*environmental settings*).

1.2 Økosystemtjenester og miljøøkonomi

Ideen om at naturen yter oss mennesker tjenester, er ikke ny blant miljøøkonomene, men det er først det siste tiåret at begrepet økosystemtjenester er blitt en mer utbedt fagterm.

Miljøøkonomi kan betraktes som standard, nyklassisk preget økonomisk teori anvendt på miljøspørsmål: Hvordan påvirkes miljøet rundt oss av menneskelig virksomhet? Hvordan påvirker miljøtilstanden på sin side produksjon, forbruk og velferd? Og hvordan kan vi best bruke virkemidler for å balansere miljøhensyn med andre samfunns mål? (Kolstad 2000).

Miljøbelastninger beskrives oftest som *eksterne virkninger*, eller eksternaliteter. Det vil si at den som skader naturen og dermed påfører andre ulemper, står uten økonomisk motiv til å stanse eller redusere skaden. En bedrift som slipper avfallsstoffer ut i en elv påfører andre en ulempe, en kostnad, som ikke berører bedriftens egne kalkyler. Den eksterne virkningen kan også være støy, nedbygging av friområder eller utslipp av klimagasser. Uansett er den samfunnsøkonomiske produksjonskostnaden høyere enn den bedriftsøkonomiske. Prisen på bedriftens varer gjenspeiler ikke den fulle kostnaden, og blir for lav.

Miljøbelastninger kan også beskrives som *skade på eller tap av miljøgoder*, som oftest er "kollektive goder". Ren byluft er et kollektivt gode: Alle i byen nyter godt av den, og den enes bruk reduserer ikke andres nytte. I en markedsøkonomi uten reguleringer virker det gratis å bruke opp miljøgoder. Miljøpolitikk går ut på å beskytte miljøgoder, gjennom forbud og påbud eller ved å gi dem en pris ved hjelp av en avgift. Miljøøkonomer jobber ofte med virkemidler og løsninger som er ment å gi en "optimal balanse" mellom miljøgoders verdi og andre hensyn.

Miljøgoder kan også betraktes som del av en *naturkapital*, som sammen med andre typer kapital er grunnlaget for vår produksjon og velferd. Fisk, skog og petroleum er også deler av naturkapitalen. De viktigste kapitaltypene ellers er humankapital – menneskenes produktive evner – og bygd kapital i form av veier, bygg og maskiner. En generell tendens er at naturkapitalen gradvis blir redusert, mens andre slags kapital blir bygd opp. I debatten om bærekraftig utvikling må en blant annet ta standpunkt til hvor langt en kan gå i å "bytte ut" naturkapital til fordel for oppbygging av annen kapital.

Hvor kommer så begrepet "økosystemtjenester" inn blant de tradisjonelle begrepene? Dette konseptet er særlig blitt populært gjennom FNs "Millennium Ecosystem Assessment" fra 2005 (MA 2005), og det såkalte TEEB-prosjektet som startet i 2007 (TEEB 2010a og 2010b). I dag er det en del av dagligtalen, både blant miljøøkonomer, i forskning

på biologisk mangfold og i politikk og forvaltning. Økosystemtjenestene betegner den direkte og indirekte nytten vi mennesker har av økosystemene, som altså også kan beskrives som miljøgoder eller deler av vår naturkapital. Ideen om at goder yter tjenester er som nevnt ikke ny. Det er ikke uvanlig å si at et tv-apparat yter underholdningstjenester, eller at vi får bolig tjenester av huset vi bor i. Økosystemtjenester kan oppfattes som "avkastning" av naturkapital, men det vil være viktig å slå fast om denne kapitalen opprettholdes eller slites ned i prosessen. En varig strøm av økosystemtjenester krever at økosystemene ikke overbelastes.

Begrepet "økosystemtjenester" faller altså ganske greit inn i det tradisjonelle miljøøkonomiske begrepsapparatet. Miljøøkonomien er i sin natur *antroposentrisk*, ser altså naturen fra et menneskelig synspunkt. Menneskenes nytte av miljøgodene blir vanligvis delt inn i bruks- og ikke-bruksverdi. Opsjonsverdi og eksistensverdi er også kategorier som blir brukt, og miljøøkonomene har utviklet en del metoder for å verdsette disse verdiene i penger. Slike pengeverdier kan i neste omgang brukes i samfunnsøkonomiske analyser. Mest kjent, men også omstridte, er metoder for å finne folks betalingsvillighet gjennom utspørring. Ellers blir det forsøkt å finne naturens bidrag til produksjonsprosesser, så som insekters bidrag til fruktproduksjonen. Det blir en smakssak om insektenes pollinering blir beskrevet i form av en "bruksverdi" eller en økosystemtjeneste. Verdsettingsmetodene er prinsipielt de samme. Tjenestebegrepet, med dets inndeling i fire hovedkategorier, gjør det antakelig enklere å bli bevisst hva vår nytte av naturen rundt oss faktisk består i.

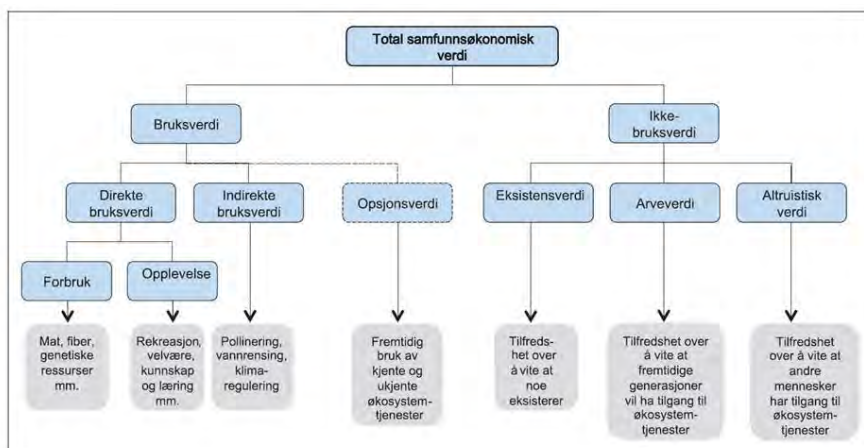
Blant økologer og naturvernere er økosystemtjenestebegrepet om diskutert og omstridt. Tilnærmingen diskuteres også innenfor andre fagdisipliner, bl.a. økonomi, geografi og statsvitenskap, og det er mye diskusjon om hvordan tilnærmingen kan og bør brukes i praktisk forvaltning. Alle vil nok være enige om at begrepet understreker menneskenes nytte av naturen. Uenigheten dreier seg om dette gjør naturen mer synlig for oss og er positivt, eller om det skjuler kompleksiteten i økosystemene og undertrykker andre argumenter som f.eks. er basert på et ansvar for naturen. Noen ser en klar linje fra tjenestebegrepet via verdsetting til markeder for tjenestene (Norgaard 2010, Spash 2008). Det har de siste årene vært eksperimentert en del med ordninger for *betaling for økosystemtjenester*. Det norske klima- og skogprosjektet, med betaling for karbonlagring og andre tjenester i tropisk regnskog, er et eksempel på en slik ordning på globalt nivå.

Samfunnsøkonomiske analyser er en metode for systematisk utredning av konsekvensene av en offentlig beslutning, så som et investeringsprosjekt eller nytt regelverk. I slike analyser bør positive og negative conse-

kvenser fortrinnsvis beregnes i pengestørrelser. Fremtidig nytte og kostnader blir "neddiskontert". Konsekvenser langt fram i tid får liten "nåverdi", og netto nåverdi av investeringsprosjektet er et sentralt kriterium i analysene. Både verdsetting og neddiskontering kan være problematiske sett fra et miljøperspektiv, og særlig fordi miljøvirkninger kan være langsiktige, kumulative og irreversible. Økosystemtjenestebegrepet lar seg enkelt inkorporere i slike analyser (se f.eks. NOU 2013:10).

I noen sammenhenger brukes begrepet "total samfunnsøkonomisk verdi" og verditreet i figur 2 kan benyttes som et verktøy for å sikre at alle relevante verdier som bør vurderes i en samfunnsøkonomisk analyse er diskutert og inkludert. Den kan bl.a. brukes for å vise hvordan økosystemtjenester passer inn i det store bildet, og kan gi en nyttig inngangsvinkel for å diskutere hvordan ulike økosystemtjenester påvirker samfunnet.

Figur 2: Elementer i vurdering av total samfunnsøkonomisk verdi

Kilde: NOU 2013:10.

1.3 Arbeidet med økosystemtjenester i de nordiske landene

Flere av de nordiske landene har på ulike måter vurdert og tatt i bruk begrep og modeller knyttet til økosystemtjenester innenfor naturforvaltningen. Nedenfor gir vi en kort redegjørelse for de ulike nasjonale innfallsvinkler og status i arbeidet som prosjektgruppen mener har relevans for vårt prosjekt.

1.3.1 *Arbeidet med økosystemtjenester i Sverige*

Naturvårdsverkets rapport om "Sammanställd information om økosystemtjänster" (2012) og den statlige utredningen "Synliggöra värdet av økosystemtjänster" (SoU 2013:68) er spesielt viktige for innføringen av økosystemtjenestetilnærmingen i Sverige. Felles for begge publikasjonene er at de ikke gir noen grundig beskrivelse av økosystemtjenester eller hvordan myndigheter og næringsliv skal verdsette disse tjenestene. De to publikasjonene kan altså ikke fungere som veiledere mht. hva økosystemtjenester er eller hvordan tjenestene kan beskrives og/eller verdsettes.

Naturvårdverkets rapport: "Sammanställd information om økosystemtjänster" (2012) redegjør kortfattet og konsist for bakgrunnen til begrepet og hvordan det brukes hos viktige internasjonale organisasjoner og institusjoner. Noen økosystemtjenester forholder seg til det svenske miljømålsystemet, og til faktorer som kan påvirke økosystemtjenestene negativt.

I rapporten gjengis TEEBs inndeling av kulturelle økosystemtjenester, men rapporten foreslår også en nasjonal tilpasning og tolkning av disse tjenestene. Naturvårdsvärket foreslår i sin rapport følgende inndeling av et antall utvalgte kulturelle økosystemtjenester:

- Symbolske.
  - Landskapskarakter – naturarv.
  - Landskapskarakter – kulturarv.
- Intellektuelle/opplevelsebaserte.
- Friluftsliv.
- Ressurs for forskning.
- Estetiske verdier.
- Helse.

Naturvårdsvärkets inndeling i underliggende verdikategorier følger altså ikke i detalj de inndelinger eller nøkkelbegrep som TEEB bruker for kulturelle økosystemtjenester. Naturvårdsverket påpeker at inndelingen må betraktes som et forslag som vil videreutvikles.

Den statlige utredningen *SOU 2013:68* "Synliggöra värdet av ekosystemtjänster – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster" redegjør for hvordan verdsetting av økosystemtjenester kan innføres i Sverige, og foreslår administrative tiltak for implementering. Det fremgår direkte og indirekte av utredningen at man foretrekker en myk innføring som bygger på eksisterende miljølovgivning, og at eksisterende prosesser kan utvides eller forsterkes med henvisning til økosystemtjenester. Veiledninger for f.eks. miljøkonsekvensanalyser bør suppleres med hvordan økosystemtjenester kan synlig- og tydeliggjøres. I enkelte tilfeller kan monetære verdier beregnes. Det er imidlertid ikke noe krav eller direkte uttrykt behov for dette knyttet til eksempelvis beslutningsprosesser. Utredningen fokuserer på å synliggjøre økosystemtjenester med kvalitative og kvantitative beskrivelser som i første omgang skal være tilgjengelige for forvaltningen og inngå som en del av beslutningsprosessene.

I noen land og regioner i EU pågår det nasjonal kartlegging av økosystemtjenester. Utredningen foreslår ikke en tilsvarende svensk kartlegging. I den grad det er mulig skal den nasjonale statistikken som utarbeides av SCB³ tilpasses og utvikles for å illustrere verdien av økosystemtjenester i Sverige. Utredningens utgangspunkt er at økosystemtjenester skal synliggjøres før økonomiske beslutninger tas hos myndigheter og i svensk næringsliv. Utredningen foreslo også kommunikasjonstiltak for å synliggjøre, og øke forståelsen for, økosystemtjenester. I tillegg ble det foreslått at generasjonsmålet om biologisk mangfold⁴ skal suppleres med økosystemtjenester, noe som ble gjort høsten 2014.

Et viktig utgangspunkt for SOUen er det nye delmålet (etappemålet) som den svenske regjeringen vedtok i 2012 om at:

"senast 2018 ska betydelsen av biologisk mångfald och värdet av ekosystemtjänster vara allmänt kända och integreras i ekonomiska ställningstagande, politiska avvägningar och andra beslut i samhället där så är relevant och skäligt" (Ds 2012:23, se i SoU 2013:68; s. 180).

---

³ Statistiska Centralbyrån.

⁴ Følgende ble lagt til generasjonsmålet høsten 2014: "økosystemen har återhämtat sig, eller är på väg att återhämta sig, och att deras förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster är säkrad." For mer om generasjonsmålet, se <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/Generationsmalet/>

I mars 2014 presenterte regjeringen en proposisjon med en strategi for å styrke arbeidet med biologisk mangfold og økosystemtjenester for fremtiden, slik at verdien av økosystemtjenester blir en naturlig del av samfunnsplanlegging og næringsutvikling (Regeringens proposition 2013/14:141).

Naturvårdsverket har, i samsvar med den statlige utredningen om synliggjøring av økosystemtjenester, laget illustrasjoner som tematisk viser eksempler på økosystemtjenester (se figur 14). I tillegg er det satt igang et kommunikasjonsprosjekt om økosystemtjenester som er rettet mot myndighetene og ulike forvaltningsnivåer.

1.3.2 Arbeidet med økosystemtjenester i Finland

I Finland er begrepet økosystemtjenester særlig brukt i forbindelse med forskning og i beslutnings- og planprosesser knyttet til naturressurser, skogbruk, arealbruk og naturvern. Eksempler på dette er det nasjonale skogprogrammet, strategi for vern av myrområder, analyser av grøntområder i planprosesser og de økonomiske verktøyene for verdsetting av skogen (Primmer *et al.* 2012).

Figur 3. Vinterfiske, Enare, Finland

Vinterfiske er en populær hobby i Finland. I Enare träsk i Lappland bruker man fortsatt den tradisjonelle metoden med garnfiske under isen. Det kalles juonjas på nordsamisk. Det beste tidspunktet for denne måten å fiske på er i mørketiden (skåbma). Dette bildet er tatt på nyttårsaften. Foto: Sirkka-Liisa Seppälä 2014.

I det nasjonale TEEB-prosjektet (Jäppinen & Heliölä 2015) har man definert Finlands viktigste økosystemtjenester, samt de faktorene som påvirker tilgangen til disse. I prosjektet har man også vurdert økosystemtjenestenes nåværende tilstand og utvikling. Samfunnsmessig betydning og verdi (økologiske, sosiokulturelle och økonomiske verdi) er også vurdert i denne sammenhengen (Jäppinen & Heliölä 2015). Prosjektet har i tillegg publisert en internettside med indikatorer som beskriver økosystemtjenestenes utvikling (Finnish ecosystem service indicators: <http://www.biodiversity.fi/ecosystems-services/home>).

Formålet med Finlands TEEB er å innføre et økosystemtjenestebasert tankesett som en del av beslutningsgrunnlaget for bærekraftig samfunnsplanlegging. Det er derfor viktig å utvikle nye måter å beskrive økosystemtjenester og deres betydning på. Prosjektets sluttrapport presenterer eksempler basert på GIS-analyser og illustrasjoner.

I prosjektet er det identifisert seks ulike typer kulturelle økosystemtjenester:

1. Rekreasjon.
2. Naturturisme.
3. Naturrelatert kulturarv.
4. Landskap.
5. Natur som en del av kunst og populærkultur.
6. Natur som et vitenskapelig forskningsobjekt.

Forskning om kulturelle økosystemtjenester har først og fremst vært konsentrert om betydningen av rekreasjon og naturturisme. Å være ute i naturen er en viktig del av den finske livsstilen. Det innebærer at man på mange måter kan ha nytte av ulike økosystemtjenester (utflukt, jakt, fritidsfiske og plukking av bær). Den rollen og effekten som naturen og økosystemtjenestene har for helse og velvære blir ansett som mer og mer viktig.

Rapporten konstaterer at man ennå ikke har identifisert eller forsket nok på kulturelle økosystemtjenester. Det er fortsatt vanskelig å produsere tilstrekkelig statistisk informasjon med tilfredsstillende kvalitet og som på en realistisk måte kan beskrive den økonomiske nytteverdien av disse tjenestene. Rapporten presenterer mulige verdsettingsmetoder, herunder kartlegging av de sosiokulturelle verdiene som beskriver etterspørselen etter kulturelle økosystemtjenester, samt undersøkelser som baserer seg på kvalitativ vurdering (dokumentanalyse) og samhandling (spørreundersøkelser/debatter).

Man finner bare noen få eksempler i den finske TEEB-rapporten på hvordan kulturarv og den betydningen som kulturarven har, kan betraktes som en økosystemtjeneste. I kapittelet om kulturelle økosystemtjenester har man f.eks. vist til den urgamle finske troen på hellige steder i naturen og til samenes sterke næringsbaserte relasjon til sitt nærmiljø (reindrift). Kulturarv er så vidt berørt i det eksempelet som presenteres i rapporten.

Tabell 2: De seks viktigste kulturelle økosystemtjenestene slik de er kategorisert i Finland, med tilhørende indikatorer

	Structure	Function	Benefit	Value
Recreation	Preferred natural areas, accessibility	natural events, phenology	recreation, experience	health (incl. avoided medical costs, economic values (invested time etc.), social values)
Nature-based tourism	Preferred natural areas, accessibility	natural events, phenology	employment, recreation, experience	tourism revenue, employment
Nature-related heritage	Cultural heritage in natural landscapes	natural events, phenology	Cultural continuity	social values, intrinsic value
Landscape	Valuable/preferred landscapes -	natural events, phenology	Aesthetic experience	social value (identity, aesthetics), economic value (marketing value), intrinsic value
Arts and popular culture	emblematic species and landscapes	natural events, phenology	Aesthetic experience, recreation	social value (identity, aesthetics), economic value (marketing value), intrinsic value
Science and education	Areas of particular interest	natural events, phenology	source of knowledge	social value (knowledge, sustainability), intrinsic value, economic value (innovation), health

Kilde: Jäppinen og Heliölä 2015.

1.3.3 Arbeidet med økosystemtjenester i Island

I Island er ikke begrepet økosystemtjenester særlig utbredt, men interessen er økende. Begrepet er tatt i bruk i det akademiske miljøet, særlig blant dem som jobber med *miljø- og naturressurser*, men ut over det er det få institusjoner som anvender begrepet og tilnærmingen.

En av de offentlige institusjonene som har brukt økosystemtjenester som begrep er Reykjavíks kommune, der TEEBs klassifikasjon ble brukt for å kategorisere tjenester fra naturen i arbeidet med en masterplan for Reykjavík (Reykjavíks masterplan 2010–2030). Hovedvekten i planarbeidet ble lagt på nålevende og fremtidige innbyggers livskvalitet. Det ble på en strategisk måte fokusert på byens behov og på hvordan man kan oppnå en mer miljøvennlig levemåte. Det ble samtidig lagt vekt på å evaluere naturens goder og retten til å oppholde seg i et rent miljø. Målet er at tjenestene fra naturen skal styrkes og at de negative effektene i miljøet reduseres til et minimum. I oktober 2014 fikk Reykjavík kommune Nordisk ministerråds natur- og miljøpris for sin målrettede handling for å oppnå et bedre miljø gjennom arealplanarbeidet.

Reykjavíks kommune er ikke den eneste som har nærmet seg en mer miljøvennlig tankegang. Kommunene på Snæfellsnes, et nes på vestsiden av Island, har i mange år satt bærekraftig utvikling på dagsorden. Det gjelder blant annet den miljøsertifiserte byen Stykkishólmur.

I desember 2014 ble det utgitt en rapport i Island med overskriften "Ökonomisk vurdering af økosystemtjenester i Elliðaárdalur" (Eybórsdóttir 2014), et prosjekt gjennomført av studenter med støtte fra Rannís⁵ (The Icelandic Centre for Research) og i samarbeid med Reykjavík kommune. Prosjektet tar for seg Elliðaárdalur, en dal midt i Reykjavík og en perle for naturopplevelser og rekreasjon. Studentene undersøkte bruken av området med hensyn til natur og historie. Prosjektet skulle utvikle en metode som kunne brukes ved tilsvarende undersøkelser andre steder i landet. Prosjektet kartla også hvilke økosystemtjenester som finns i Elliðaárdalur, både naturbaserte og kulturelle tjenester (som rekreasjon). En av metodene som ble brukt for å synliggjøre økosystemtjenestene, var miljøøkonomi.

Som et tilleggsværktøy for verdsetting ble det laget et spørreskjema for besøkende. De ble blant annet spurt om de var villige til å betale inn til et fiktivt fond for bevaring av området i Elliðaárdalur, noe mange svarte positivt på. Dalen er viktig for byens innbyggere. Det samlede resultatet av undersøkelsen viser at dalen ikke bare har en økonomisk verdi, men også verdier knyttet til de naturbaserte og kulturelle tjenestene.

---

⁵ Islands nasjonale forskningsstrategiske og forskningsfinansierende organ, tilsvarende det norske Forskningsrådet og svenske Formas og Forte.

1.3.4 Arbeidet med økosystemtjenester i Norge

Den norske offentlige utredningen (NOU 2013: 10) *Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester* – er tuftet på TEEB-prosjektet og det internasjonale arbeidet med økosystemtjenester. Utredningen ble utført av et ekspertutvalg oppnevnt av regjeringen i oktober 2011, og de overleverte sin utredning til den norske miljøvernministeren i august 2013. Utredningen var på offentlig høring høsten 2013, og rundt 50 institusjoner og organisasjoner har gitt innspill til det daværende Miljøverndepartementet (nå Klima- og miljødepartementet). Oppsummert har utvalgets mandat vært å vurdere:

- i hvilken grad begrepene og konklusjonene fra TEEB-prosjektet er relevante for Norge
- tilstanden og utviklingen for norske økosystemer og økosystemtjenester
- metoder for å synliggjøre betydningen av økosystemene og økosystemtjenestene
- om rammebetingelsene private og offentlige beslutningstakere handler under i tilstrekkelig grad formidler betydningen av og knappheten på økosystemer og økosystemtjenester.

Oppsummert er det utvalgets vurdering at økosystemtjenestetilnærmingen kan være et nyttig supplement i norsk miljø- og ressursforvaltning. Det kan få klarere fram hvorfor det er viktig for vår egen velferd å ta vare på natur. Utvalget finner at TEEBs budskap om at betydningen av godene vi får fra naturen, bør være synlige for beslutningstakere på alle plan, og at rammebetingelsene bør utformes slik at knappheten og verdien av tjenestene blir tatt hensyn til, er opplagte og relevante for Norge.

Utvalget konkluderer med at økosystemtjenestetilnærmingen kan betraktes som supplement til økologiske, etiske og samfunnsvitenskaplige tilnærminger. Som for annen miljø- og naturressursforvaltning viser utvalget til at det er utfordringer og begrensninger knyttet til økosystemtjenestetilnærmingen. Dette gjelder spesielt økologisk kompleksitet, etiske vurderinger, interessemotsetninger og kortsiktighet. Utvalget understreker at det går et skille mellom økonomisk verdsetting for å synliggjøre natur og tilrettelegging av nye markeder for økosystemtjenester på bekostning av juridiske virkemidler. De viser også til økosystemtjenestetilnærmingen må settes inn i en bredere samfunns- og styringsmessig sammenheng som tar hensyn til norske forvaltningstradisjoner og miljøpolitiske virkemidler, og som styrker grunnlaget for

bedre samarbeid mellom sektorer og mer helhetlig (økosystembasert) forvaltning.

Oppsummert mener utvalget at tilstanden i norske økosystemer er relativt god, men også at Norges biologiske mangfold og norske økosystemer utsettes for press fra mange kanter. Arealendringer og arealbruksendringer som følge av nedbygging, omdisponering og oppsplitting av områder er trolig det som gir størst negativ påvirkning. Dette setter også økosystemenes evne til å levere økosystemtjenester under press. For denne rapporten kan det bemerkes at noen av truslene er felles med kulturminneområdet.

Utvalget viser til at vi ved å vise naturgodenes økonomiske verdi kan åpne øynene våre for hvilke bidrag naturen faktisk yter, og gjøre betydningen av velfungerende økosystemer synlig. Videre vil vi i prinsippet kunne foreta mer informerte avveininger mellom ulike økosystemtjenester, og mellom økosystemtjenester og andre goder, hvis mer ble målt i kroner. Fordelene ved økonomisk verdsetting trekkes spesielt fram i forbindelse med samfunnsøkonomiske analyser, og for å synliggjøre et lands reelle naturkapital og hvordan den brukes og eventuelt endres. Samtidig sier imidlertid utvalget at de praktiske, metodiske og teoretiske utfordringene knyttet til økonomisk verdsetting er betydelige. Gjennomgangen de har gjort, viser også at det er gjennomført relativt få studier som har verdsatt økosystemtjenester i Norge økonomisk.

Utvalget diskuterer en rekke prinsipielle vurderinger knyttet til økonomisk verdsetting av naturgoder og til bruken av slike anslag. De mener at økonomisk verdsetting må brukes når det kan bidra til bedre og mer informerte beslutninger, og understreker at i mange sammenhenger gir kvalitative og/eller kvantitative beskrivelser beslutningstakere bedre og mer relevant informasjon. Utvalget sier at en del tjenester også egner seg godt for økonomisk verdsetting, og de mener det bør fremskaffes flere anslag for de økonomiske verdiene av økosystemer og økosystemtjenester enn vi har i dag. Spesielt peker de på tjenester som har en direkte effekt på velferd og økonomi, f.eks. vannrensning og flomrensning (bl.a. som klimatilpasning) og friluftsliv og rekreasjon (bl.a. for bedre folkehelse).

Utvalget påpeker at det er et stort forbedringspotensial også når det gjelder kvalitative og kvantitative beskrivelser og vurderinger av betydningen av økosystemtjenestene. Utvalget gir en rekke konkrete anbefalinger knyttet særlig til kunnskapsutvikling, kartlegging, verdsetting/vurdering og virkemiddelbruk. Disse omtales ikke nærmere her.

Det norske NOU-utvalget mener at hovedkategorien "kulturelle tjenester" med fordel bør omtales på en mer pedagogisk måte som får frem økosystemenes bidrag til en rekke immaterielle verdier. De velger derfor

å betegne kulturelle tjenester ”opplevelses- og kunnskapstjenester” som for å understreke økosystemenes kunnskapspotensial. I utredningen listes disse opp som:

- Rekreasjon, friluftsliv og naturbasert reiseliv.
- Velvære og estetiske verdier.
- Stedsidentitet.
- Åndelige berikelse.
- Religiøse verdier.
- Inspirasjon og symbolske perspektiver.
- Kunnskap og læring.
- Naturarv.

Arbeidsgruppen forstår det slik at mange av de mer overordnede vurderingene i utvalgets utredning er sammenfallende med de som i dag gjelder for norsk miljøforvaltning. En del momenter og føringer er nedfelt i sentrale politiske dokumenter (bl.a. stortingsmeldinger og budsjettproposisjoner). Når det gjelder de konkrete anbefalingene fra ekspertutvalget, blir de vurdert bl.a. i arbeidet med en nasjonal handlingsplan for biologisk mangfold (skal komme som en stortingsmelding i 2015) og i arbeidet til en grønn skattekommisjon (hvor ekspertutvalget kommer med sin rapport i desember 2015). Mange av utvalgets anbefalinger knyttet til kunnskapsutvikling er fulgt opp i utviklingen av nye forskningsprogrammer innen miljø og ressursforvaltning (se f.eks. Norges forskningsråd 2014).

2. Kulturarvverdier og økosystemtjenester

I dette kapittelet diskuteres verdier og verditilskrivning i kulturminneforvaltningen i Norge og andre nordiske land. Vi vil også kort se på likheter og forskjeller mellom kulturelle økosystemtjenester og verdikategoriseringssystemer i kulturminneforvaltningen.

2.1 Verdi knyttet til kulturarven

Kulturminneforvaltningen fokuserer på de fysiske sporene etter menneskelig aktivitet. Forvaltningen tillegger landskap, kulturminner og -miljøer verdier i etterkant av at sporene er satt.

Å identifisere noe som en tjeneste innebærer at det tilskrives verdi. Kulturminneforvaltningen har jobbet lenge med verdsetting; i første rekke kvalitativt, de senere årene også kvantitativt og monetært. Navrud og Ready gav i 2002 ut en bok som beskriver metoder og en del tidlige eksempler på monetær verdsetting av kulturarven (Navrud og Ready 2002). Verdidebatter har en lang historie innen de mer humanistiske og estetisk-filosofiske fag. Disse debattene er fortsatt relevante for å undersøke forholdet mellom verdier og tjenester.

I forvaltningen er det vanlig å skille mellom tilskrivelse av verdi og vektning av verdi (verdivurdering). Å *vurdere* noe kan ha to betydninger:

- Å fastsette verdi.
- Å betrakte noe som verdifullt.

Tilsvarende kan begrepet *verdsette* forstås som handlingen med å sette (positiv eller negativ) verdi på noe, eller som resultatet av å utføre en slik handling. Begrepet *verdsette* brukes også om en kulturell eller personlig oppfatning, som ofte er mer generell enn spesifikk.

Kulturminneforvaltningen har gjennom mange år utviklet sin verddivurderingstankegang. I de fleste tilfeller går man gjennom en prosess hvor man erkjenner hvilke verdier som er knyttet til objektet eller miljøet, og så vurderer hvor høye disse verdiene er. Til dette brukes som regel kva-

liativt, beskrivende tekster, men i noen tilfeller poengskalaer, eller vekting f.eks. mellom liten–middels–høy eller nasjonalt–regionalt–lokalt. Et eksempel på dette er arbeidsmetoden i *konsekvensutredninger*. I Norge kan konsekvensutredninger bestå av en samfunnsøkonomisk analyse av prissatte og ikke-prissatte konsekvenser. I samferdselssektorens analyser er kulturminner og kulturmiljøer ett av fem fagtema som er en del av de ikke-prissatte konsekvensene. Verdier beregnes ikke i kroner, men vurderes etter en ni-delt skala som går fra meget stor positiv konsekvens til meget stor negativ konsekvens (Statens vegvesen 2014).

Verdsetting innebærer å finne fram til hvilke verdier vi tilskriver kulturminner og kulturmiljøer. Begrepet verdsetting omfatter også at verdiene er noe som ulike aktører setter på ulike kulturminner – enkeltindivider og organisasjoner, eiere og brukere, samfunnssektorer og næringsliv.

Boks 1

Verdier i norsk kulturminneforvaltning

I den norske kulturminneforvaltningen er det i dag vanlig å organisere verdiene i tre grupper: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.

I. Kunnskapsverdi. Hvilke kunnskaper kan kulturminnet gi oss?

Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida. Dette kan gjelde ulike forhold som kulturminnenes opprinnelse, bruken og betydningen av dem, menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur:

- Bygningshistorie, materialhistorie, stilhistorie, teknologihistorie, håndverks-historie, kunsthistorie, arkitekturhistorie, planhistorie.
- Næringshistorie, landbrukshistorie, fiskerihistorie, industrihistorie, sosialhi-storie, samferdselshistorie, idrettshistorie, krigshistorie, bosettingshistorie, utmarkshistorie.
- Religionshistorie, minoritetshistorie, personalhistorie, forskningshistorie, vitenskapshistorie.
- Miljøhistorie, forvaltningshistorie, vegetasjonshistorie.

II. Opplevelsesverdi. Hvilke opplevelser kan kulturminnet gi oss?

Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike grupper opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene. Arkitektonisk og kunstnerisk verdi finnes dermed her mens arkitekturhistorisk og kunsthistorisk verdi er plassert under kunnskapsverdi. Ellers er en rekke av disse verdiene knyttet til mer allmenne forhold, til hvordan kulturminnene påvirker oss som kollektiver:

- Arkitektonisk verdi, kunstnerisk verdi, estetisk verdi, håndverksmessig verdi, bruks- og alderspreg, patina.
- Symbolverdi, tilhørighet, identitetsverdi.
- Undring, refleksjon, forbløffelse, gjenkjennelse, nysgjerrighet.

III. Bruksverdi. Hva kan vi bruke kulturminnet til?

Bruksverdiene er en verdikategori som har fått økt oppmerksomhet. Verdiskaping knyttes både til det økonomisk så vel som det kulturelle, sosiale og miljømessige. Kulturminnenes verdi kan ivaretas og økes gjennom ny og/eller endret bruk, men de kan også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk.

- Nytteverdi, økonomisk verdi, ressursverdi, næringsverdi, utviklingsverdi.
- Formidlingsverdi, museal verdi, pedagogisk verdi, tilgjengelighet.

Den første i Norden som skrev om kulturminneverdier, var den svenske dikteren og senere nobelprisvinner i litteratur Verner von Heidenstam. Dette gjorde han i pamfletten *Modern barbarism* i 1894. Den var et kraftig angrep på planene for restaurering av Gripsholm Slott ved den svenske innsjøen Mälaren. Heidenstam formulerte ikke noe eksplisitt system, men i hans tekst ligger følgende verdier implisitt:

- Ekthetsverdi (äktetsvärde) – autentisitet.
- Affeksjonsverdi (affektionsvärde) (en opplevelsesverdi).
- Kunstverdi (konstvärde) – en estetisk verdi (en opplevelsesverdi).
- Stilverdi (stilvärde) – en estetisk verdi (kanskje også en kunnskapsverdi).
- Industriverdi (industrivärde) – en bruksverdi.
- Anekdotisk verdi (anekdotvärde) – en opplevelsesverdi.

Figur 4: Gripsholms Slott, Sverige

Foto: Bengt A Lundberg/Riksantikvarieämbetet.

I 1987 utga den norske Riksantikvaren en serie med informasjonsskrifter et hefte med tittelen "Kulturminner fra nyere tid. *Verneverdier og utvelgelseskriterier*" (Riksantikvaren 1987). Dette heftet henvender seg til den allmennheten som berøres av eller er interessert i vern og bruk av kulturarven, som eksempelvis kommuneplanleggere eller eiere av kulturminner og kulturmiljøer. I heftet er angitt følgende lineære verdioppstilling:

1. Identitetsverdi.
2. Symbolverdi.
3. Historisk kildeverdi.
4. Alder.
5. Autentisitet.
6. Representativitet – sjeldenhet.
7. Variasjon – homogenitet.
8. Miljøverdi.
9. Pedagogisk Verdi.
10. Skjønnhetsverdi, kunstnerisk Verdi.
11. Bruksverdi.

Senere ble dette settet med verdier og verdikriterier forenklet, med de tre hovedkategoriene kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier som benyttes i dag (Riksantikvaren 2001). Verdiene knyttes nå til gjennomgang av tre forhold:

- Kunnskap, opplevelse og bruk.
- Vesentlige egenskaper, som alder og autentisitet.
- Sammenligning med den øvrige kulturminnebestanden, særlig knyttet til begrepene sjeldenhet og representativitet.

Et annet viktig bidrag til verdidiskusjonen i Norden kom i 2002 da Riksantikvarieämbetet utgav boken "Kulturhistorisk värdering av bebyggelse" av Axel Unnerbäck. Unnerbäck sorterer det han kaller Grundmotiver i to grupper:

- Dokumentvärde (historiska egenskaper).
- Upplevelsesvärde (estetiska, upplevelsemässiga och socialt engagerande egenskaper).

I gruppe 1 finner vi:

- Byggnadshistorisk värde.
- Byggnadsteknikhistorisk värde.
- Patina.
- Arkitekturhistorisk värde.
- Samhällshistorisk värde.
- Socialhistorisk värde.
- Personhistorisk värde.
- Teknikhistorisk värde.

I gruppe 2 finner vi:

- Arkitektonisk värde.
- Kunstnerlig värde.
- Patina.
- Miljøskapende värde.
- Identitetsvärde.
- Kontinuitetsvärde.
- Traditionsvärde.
- Symbolvärde.

Også i dag er det diskusjoner om verdi og verdsetting (se f.eks. Riksantikvarieämbetet 2014; Fredengren m.fl. 2012; Swensen *et al.* 2013). Diskusjonene føres både i akademia og i forvaltningen, men engasjerer også andre sektorer og bredt i befolkningen (se også kapittel 4).

Det er viktig å minne om at verdiene må sees i sammenheng med hverandre. I alle forsøk på verdikategoriseringer vil man erfare at verdier kan ha aspekter av andre verdier, og at en endimensjonal struktur dermed er utilfredsstillende. Legg for øvrig merke til at begrepet bruksverdi ser ut til å bety ulike ting innenfor den økonomiske tankemodellen ("total økonomisk verdi") og den etablerte verditenkningen innenfor kulturminneforvaltningen. I sistevnte tankesett er bruksverdi atskilt fra opplevelsesverdi, men dette er analytiske og ikke empiriske skiller. I økonomenes "total økonomisk verdi" er opplevelsesverdi en bruksverdi.

Samtidig ser vi at deler av økosystemtjenestenes verdioppsett og begrepene fra den mer estetisk-filosofiske tradisjon, er sammenfallende.

Estetisk verdi, symbolverdi og religiøs verdi er f.eks. begreper som gir mening både når vi snakker om kulturelle økosystemtjenester, og når vi snakker om verdier fra et humanistisk ståsted. Likevel er det viktig å huske på at økosystemtjenestenes verdioppsett er ment å beskrive *biologiske* økosystemtjenester, mens den estetisk-filosofiske verdidebatt også inkluderer bygninger og (kunst)gjenstander. Dette skillet kan illustreres ved at TEEB lister opp landskapets *inspirasjon* for "kultur, kunst og design" som en kulturell økosystemtjeneste, og ikke det inspirasjonen resulterer i, f.eks. et landskapsmaleri. Verdioppsettene kan imidlertid utfylle hverandre. På samme måte som en kan diskutere om det var Ska-genmalerne som fikk folk til å få øynene opp for stedets spesielle lys, eller om det var lyset som fikk folk til å male, kan en hevde at den humanistiske verdidebatt kan synliggjøre landskapselementer som ikke favnes av økosystemtjenestenes verdioppsett og vice versa. Verdivekting vil variere over tid, avhengig av den samfunnsmessige sammenhengen.

Figur 5: Naturen som inspirasjon for kunst

Sohlbergplassen er et av stedene utviklet med moderne arkitektur i forbindelse med Nasjonale turistveier i Norge. Her aksentueres utsikten som maleren Sohlberg laget et av sine mest kjente og ikoniske bilder av. Arkitekt: Carl-Viggo Hølmebakk. Foto: Helge Stikbakke © Statens vegvesen

Vinternatt i fjellet, maleri av Harald Sohlberg. Fotografi hentet fra Commons Wikipedia

Reiret, 1994 av Luciano Fabro, Italia. Røst kommune. En del av prosjektet Skulpturlandskap Nordland. Foto: Ernst Furuhatt ©

Rabbit crossing av Eva Fornåå, Söderköping. Fotografi hentet fra Commons Wikipedia

Boks 5.21 Nikolai Astrup – en av mange kunstnere inspirert av norsk natur

Nikolai Astrup (1880–1928) er en av Norges mest fremtredende og folkekjære billedkunstnere. Han har gjort seg bemerket både som grafiker og som maler, og er fremfor alt kjent for sine særegne skildringer av Vestlandets frodige, ville natur og tradisjonelle folkeliv. Med bilder som blant andre *St. Hansdøl*, *Marsmorgen*, *Vårnatt i hagen* og *Maimåne* har Astrup – som bl.a. J. C. Dahl omkring hundre år tidligere – i betydelig grad bidratt til å forme vår oppfatning ikke bare av Vestlandet, men av Norge. Bildene hans viser små og store norske økosystemer i ulike årstider og værforhold, f.eks. den vesle hagen med frukttrær og åkerlapp, innsjøen, de velkjente fjellene, skogen og jordene¹.

Helleristningsfeltet Hjemmeluft i Alta, Norge, innskrevet som Verdensarv. Foto: Bjørn Helberg © Riksantikvaren

I NOU 2013:10 Naturens goder – om verdien av økosystemtjenester illustreres kunstnerens inspirasjon fra naturen med et bilde av Nikolai Astrup. I teksten framheves hans avbildning av små og store økosystemtjenester.

Kunstnere har latt seg inspirere av naturen til alle tider. Kunst i relasjon til naturen gir utvidet opplevelse av både kunst og natur.

2.2 Kulturelle tjenester

Noen av kulturminneforvaltningens verdier kjennes igjen i begrepsapparatet til kulturelle økosystemtjenester. Definisjonen av de kulturelle tjenestene innen økosystemtjenestetilnærmingen er uklare og lite utviklet, jf. gjennomgangen i kapittel 1.2. Det er en rekke fellestrekk i de ulike kategoriseringene, men hva som er inkludert, er uklart og varierer fra land til land og prosjekt til prosjekt. Det er derfor ofte vanskelig å forholde seg til begrepet, og krevende å bruke det sammen med andre tilnærminger. De ulike komponentene i kulturelle tjenester og tilhørende verdivurderingsmetoder er også utviklet i mindre grad enn for andre økosystemtjenester. Det er derfor et behov for å utvikle det teoretiske innholdet i begrepet kulturelle økosystemtjenester parallelt med å framskaffe erfaring i anvendelse i praksis.

Både MA (2005) og TEEB (2010) har erkjent at gruppen *kulturelle tjenester* kan beskrives og avgrenses bedre, og begrepets svakheter og begrensninger er også diskutert i faglitteraturen (se f.eks. Chan *et al.* 2012a og 2012b, Daniel *et al.* 2012 og Setten *et al.* 2012). Kulturelle verdier kan i tillegg være vanskelige å definere, blant annet fordi flere av kategoriene innenfor de kulturelle økosystemtjenestene i stor grad ikke er fysiske, dvs. i den forstand at de ikke er konkrete produkter. *Begrepet immaterielle tjenester* er derfor blitt vurdert bl.a. for MA-studien, men dette ble heller ikke funnet å være et fullgodt begrep.

Begrepet kulturelle økosystemtjenester forbindes ofte med kulturarv. Folk uten særlig kjennskap til økosystemtjenester forbinder ofte undergruppen *kulturelle økosystemtjenester* med kulturarv, hvilket bare er en delvis korrekt kobling. Begrepet *kulturelle økosystemtjenester* blir gjerne lettere å forstå dersom ordet *kulturelle* oversettes med "kunnskaps- og opplevelsesverdier" fra naturen. Inkludert i begrepet kulturelle økosystemtjenester er menneskers velvære i (den levende) naturen. De kulturelle tjenestene oppstår i folks hoder og kan derfor oppfattes svært ulikt fra menneske til menneske avhengig av hvilke erfaringer og kunnskap den enkelte har. Det betyr at når man skal verdsette kulturelle økosystemtjenester, må man spørre en del av befolkningen/en gruppe mennesker direkte eller på annen måte søke å avdekke befolkningens preferanser.

Figur 6: Forum Romanum i Roma, Italia

De opplevelser og verdier som tilskrives kulturminner baseres på menneskers kunnskap.
Foto: Dag Myklebust.

Mange verdier knyttet til kulturelle tjenester er sammenlignbare med opplevelsesverdier og verdier knyttet til kulturarvområdet. Viktige tjenester omfatter f.eks. velvære og estetisk opplevelse, tilknytning, stedsidentitet, estetiske og spirituelle opplevelser, inspirasjon og symbolske perspektiver, rekreasjon og helse. Mange av opplevelsene i naturen er egentlig opplevelse av natur og kultur i sammenheng. Økosystemtjenestetilnærmingen fanger i seg selv ikke opp denne helheten, men kan bidra til å belyse hvilke kvaliteter og egenskaper ved naturen som er viktige for å gi mennesker nytte av ulike slag. Tilsvarende gjelder for opplevelse av kultur. Det kan stilles spørsmål ved om dette er en nyttig oppdeling. Bli verdier ekstra synlige ved en oppdeling – eller ville de samlet øke i verdi og gi et bredere grunnlag for vurdering?

Figur 7: Birkelunden i Oslo, Norge

Parken Birkelunden inngår i det fredete kulturmiljøet på Grünerløkka.
Foto: Riksantikvaren.

Tabell 3: Oversikt over ulike definisjoner av begrepet "kulturelle tjenester" i de nordiske økosystemtjenesteutredningene. I Norge benyttes også termen "opplevelses- og kunnskapstjenester"

SVERIGE	FINLAND	NORGE	TEEB
Symbolske: Landskapskarakter – naturarv Landskapskarakter – kulturarv	Rekreasjon	Rekreasjon, friluftsliv og naturbasert reiseliv	Estetisk informasjon
Intellektuelle/ opplevelsesbaserte: Friluftsliv Ressurs for forskning Estetiske verdier Helse	Naturturisme	Velvære og estetiske verdier	Rekreasjon og turisme
	Naturrelatert kulturarv	Stedsidentitet	Inspirasjon for kultur, kunst og design
	Landskap	Åndelige berikelse	Åndelige erfaringer
	Natur som en del av kunst og populærkultur	Religiøse verdier	Informasjon for kognitiv utvikling
	Natur som et vitenskapelig forskningsobjekt	Inspirasjon og symbolske perspektiver	
		Kunnskap og læring	
		Naturarv	

2.3 Tidsdybde og historie som opplevelse- og kunnskapsverdi

En ansvarlig miljøpolitikk forutsetter at man evner å stimulere mennesker til en adferd der vi gjør valg som ivaretar et langsiktig perspektiv, og som vi ikke nødvendigvis oppfatter som komfortable i øyeblikket. For å få dette til må vi skape en forpliktelse overfor fremtidige generasjoner. Her er tidsdybden i forståelse av egen tilværelse essensiell. Bare ved å forstå oss selv som ledd i en kontinuitet kan vi skape denne forpliktelsen. Derfor er den historiske dimensjonen både i natur- og kulturminneforvaltningen på lang sikt av stor betydning.

Opplevelse

Menneskenes opplevelser av sine omgivelser er direkte og indirekte påvirket av hvordan mennesket tolker det hun ser. Via ulike detaljer i rommet eller i landskapet tolker betrakteren tidsdybden og historien. Eksempler på dette er turistens opplevelse av tidsdybden i historiske byer og i kulturlandskap med eldre bebyggelse, steinmurer, enger og beitemarker. Denne opplevelsen og verdien av den varierer fra sted til sted, og preges til dels av de erfaringer og den kunnskap som betrakteren har. Lesbarheten i menneskers tidligere arealbruk kombinert med kunnskapen hos betrakteren er avgjørende for hvor enkelt det er å forstå omgivelsene. Tidsdybden og historien er vesentlige deler av verdifulderingen på kulturarvområdet.

Figur 8: Fjellgården Sinjarheim i Aurlandsdalen, Norge. Fjellgården er i dag en viktig turistattraksjon og turmål

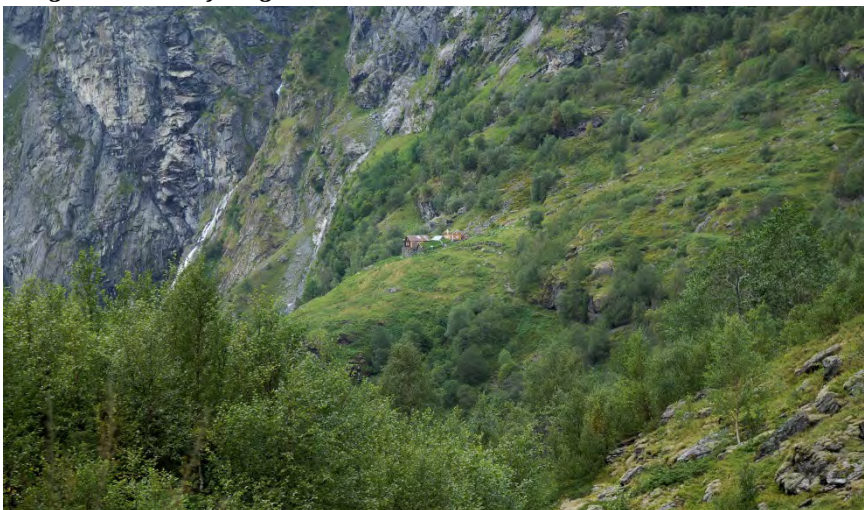

Foto: Marte Boro.

Svenske myndigheter har gjennom tidene brukt til dels ulik terminologi for de opplevelsesverdiene som ligger i naturen og kulturlandskapet. Naturvårdssektoren i Sverige brukte på 1970-tallet begrepet "vetenskaplig kulturell naturvård". Senere er begrepene "social naturvård och friluftsliv" blitt mer vanlige for den delen av naturforvaltningen der menneskers opplevelsesverdier er sentrale. I svensk skogbrukssammenheng og hos Skogsstyrelsen brukes begrepet skogens sosiale verdi.

Enkelte opplevelsesverdier, og spesielt de som kan kobles til den biologiske kulturarven, kan være både kulturelle økosystemtjenester og inngå i verdivurderinger av kulturmiljøer. Den delen av menneskenes historie som vi kan finne i planter og dyr kalles biologisk (kultur)arv. Det er økosystemer, naturtyper og arter som er oppstått, utviklet og foretrukket når mennesker har utnyttet landskapet. Biologisk kulturarv er altså natur som forteller om kultur, dvs parker, hager og kulturlandskap som er formet gjennom menneskers bruk av naturen. I følge Naturvårdsverkets inndeling av kulturelle økosystemtjenester (kategorien natur- og kulturarv) kan dette kobles til kulturarv.

I enkelte landskap, eller i avgrensede deler av landskapet, kan natur også oppleves som opprinnelig villmark. En slik opplevelse av naturens opprinnelighet, jomfruelighet og skjønnhet kan by på opplevelsesverdier og velvære som også inngår i begrepet kulturelle økosystemtjenester, uten at historien nødvendigvis utgjør en vesentlig del av opplevelsen.

Omfattende landskapsanalyser utført av kultur- og naturarvsektorene eller andre som beskriver, karakteriserer og verdivurderer landskap, inneholder ofte – mer eller mindre klart uttrykt – verdsetting av naturens opplevelsesverdier.

Figur 9: Natur og kultur på Island. Storslagen natur med kulturspor

Foto: Jón Björnsson.

Kunnskap

Området kulturelle tjenester blir i NOU 2013:10 kalt "*Opplevelses- og kunnskapstjenester*". Det kan virke som om "kunnskapstjenester" her er mest rettet mot det å forstå og lære om naturen og de biologiske prosessene. På kulturarvområdet er kunnskapsverdier knyttet til den kunnskap vi kan hente ut fra kulturminner og -miljøer (se også gjennomgangen av kulturminneforvaltningens verdibegreper i kapittel 2). Sett i lys av dette vil kunnskapen om hvordan menneskene har omformet/utnyttet biologiske prosesser til å bli tjenester, falle inn under "kunnskapsverdier". Ut fra dette perspektivet kan det knyttes kunnskapsverdier til alle de fire tjenesteområdene innenfor økosystemtjenesteområdet. Eksempler på slike kunnskapsverdier vil være:

- Forsynende tjenester: kunnskap om hvordan vi skaffer oss de produktene som vi får fra økosystemer, slik som mat, vann og brensel.
- Regulerende tjenester: kunnskap om hvordan naturlige reguleringer av prosesser i økosystem er til nytte for oss, slik som vannrensing, luftrensing, flom og erosjonsbeskyttelse. Det gjelder også kunnskap om hva vi kan gjøre/ikke bør gjøre for å sikre at disse regulerende tjenestene fortsetter å tjene oss i fremtiden. Vi kan bl.a. lære av feilgrep og gode grep.
- Kulturelle tjenester: kunnskap om hvordan ikke-materielle goder som vi får fra økosystemer er til nytte for oss, dette inkluderer estetiske og spirituelle opplevelser, rekreasjon og helse. Det er viktig å ha slik kunnskap for å legge til rette for at vi kan nyte godt av disse tjenestene, slik som tilgang til slike tjenester nær der folk bor og lever.
- Støttende tjenester: kunnskap om grunnleggende funksjoner i økosystem som er nødvendige for andre økosystemtjenester. Uten slik kunnskap risikerer vi å redusere øvrige økosystemtjenester. Også kunnskap om hvordan vi tidligere har skaffet oss disse ulike tjenestene, kan være viktig i fremtiden, det vil si at den historiske dimensjon kommer inn her.

Figur 10: Kruke gård i Heidal, Norge

Kruke gård er et godt eksempel på en bærekraftig utnyttelse av økosystemtjenester. Gården ligger som de andre gårdene i øvre del av Heidal på en solrik og lun avsats i dalsiden, mens det kalde vannet i Sjøa gir elvesletta i forgrunnen et kjølig klima. Sletta og skråningen opp mot gårdsanlegget brukes til fôrproduksjon. Høyet ble tørket på hesjer og fraktet opp til låven om høsten. Om våren, når kyrne slippes ut, blir gjødselen spredt utover jordene nedenfor gården. Lia bak gården er beitemark og gjødsles av kyrne på beite.
Foto: Riksantikvaren.

Det å knytte kunnskapsverdier til de ulike økosystemtjenestekategoriene synes ikke å være særlig utviklet innenfor økosystemtjenestetilnærmingen. En måte å utvikle dette på kan være å utvide definisjonen av kunnskapsverdier innen økosystemtjenestetilnærmingen til også å omfatte kunnskap om hvordan menneskene har omformet og utnyttet landskap og biologiske ressurser.

Figur 11 dannet utgangspunkt for prosjektgruppens diskusjoner av møtepunkter mellom kulturarverdier og økosystemtjenester. Den viser noen likheter og forskjeller mellom disse områdene. Kulturminne- og kulturmiljøverdier har sammenheng med alle de fire tjenesteområdene under økosystemtjenester.

Det som kulturminneforvaltningen definerer som opplevelsesverdier faller i all hovedsak inn under kulturelle tjenester. Innen kulturminnevernforvaltningen er også "bruksverdi" viktig. Bruksverdi kan tilsvare det at kulturminnet er til nytte for oss – gir oss en tjeneste. Slik kan man si at bruksverdi omfatter det å bruke/utnytte kunnskapsverdier og opplevelsesverdier. Når man snakker om bruksverdi innen kulturminneforvaltningen, tenker man imidlertid ofte snevrere, som for eksempel på å bruke et hus som fysisk bolig, i tillegg til at bygget har kunnskaps- og opplevelsesverdier som kulturminne.

Figur 11: Illustrasjonen viser møtepunkter mellom økosystemtjenester og kulturarv, utarbeidet som grunnlag for prosjektgruppens diskusjoner

	Økosystemtjenester	Møtepunkter	Kulturarv som ressurs	
	<p>Provisioning Services</p> <p>Food</p> <p>Raw materials</p> <p>Fresh water</p> <p>Medicinal resources</p>		<p>Dette gir oss:</p> <p>Den materielle kulturarven i våre omgivelser</p> <p>Som grunnlag for:</p> <p>Bruksverdier - Hva kan vi bruke kulturminnet til?</p>	<p>Mennesket påvirker naturen</p>
	<p>Cultural Services</p> <p>Recreation and mental and physical health</p> <p>Tourism</p> <p>Aesthetic appreciation and inspiration for culture, art and design</p> <p>Spiritual experience and sense of place</p>		<p>Dette gir oss:</p> <p>Den immaterielle kulturarven knyttet til våre fysiske omgivelser</p> <p>Som er grunnlag for:</p> <p>Kunnskapsverdier - Hvilke kunnskaper kan kulturminnet gi oss?</p> <p>og</p> <p>Opplevelsesverdier - Hvilke opplevelser kan kulturminnet gi oss?</p>	<p>Naturen påvirker mennesket</p>

Kilde: Riksantikvaren.

Prosjektgruppen har i flere sammenhenger diskutert disse møtepunktene, og figur 12 viser en annen måte å fremstille dem på.

Figur 12: Sammenhenger mellom kulturarv og økosystemtjenester

Kilde: Per Ingvar Haukeland, Telemarksforskning.

Opplevelser av kulturminner kan knytte seg både til kulturpåvirket natur og til det vi kan kalle mer ren kultur (som f.eks. et interiør). Kunnskaps- og bruksverdier kan knytte seg til hele bredden av økosystemtjenester. Kunnskap om hvordan menneskene har utnyttet biologiske prosesser til å bli tjenester for oss, kan knyttes til alle kategorier av økosystemtjenester.

Det finnes både likheter og forskjeller mellom økosystemtjenester og kulturminneverdier. Noen biologiske prosesser blir kilder til økosystemtjenester. Det å gjøre biologiske prosesser om til tjenester for mennesker kan kalles en kulturell prosess. For noen tjenester er dette en prosess som også kan sette fysiske spor. Disse sporene blir kulturminner og -miljøer (alle spor av menneskelig aktivitet er kulturminner og/eller -miljøer), se også figur 13. Noen av disse blir tillagt verdi.

Figur 13: Økosystemtjenester og kulturarvtjenester

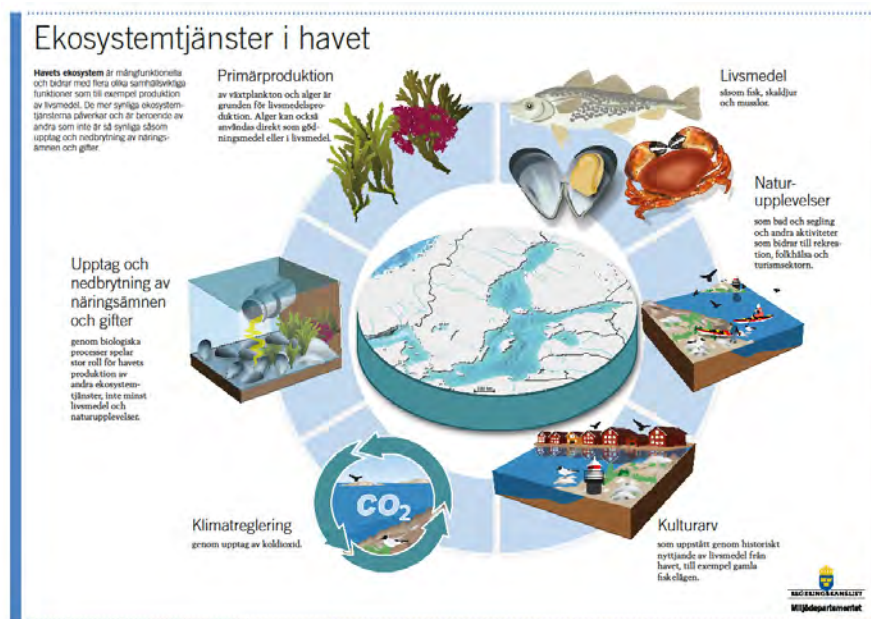

Det vi kan kalle kulturarvtjenester er i denne illustrasjonen vist i rødt, mens økosystemtjenestene er vist i grønt. Vårt utgangspunkt er at det er overlapp mellom de kulturelle økosystemtjenestene og kulturarvområdets opplevelsesverdier. De ulike gradene av natur – kultur er illustrert i fotografiene. De viser kulturarv som til venstre er sterkt knyttet til økosystemtjenester, men som i mindre og mindre grad blir det lengre mot høyre i billedrekken. Fotografiene av de to byparkene i Oslo, viser menneskets forming og bruk av biologiske elementer.

Økosystemtjenester oppstår gjennom biologiske prosesser, som igjen skaper verdier og velvære for mennesker. Økosystemtjenestebegrepet kan tilføre eksisterende verdsettelsesmodeller i kulturminneforvaltningen et mer prosessorientert tanke sett. En prosessanekgang retter her oppmerksomheten mot de aktivitetene som skaper og opprettholder kulturmiljøet og bidrar på den måten i større grad til å synliggjøre den typen aktiviteter.

Figur 14 viser hvordan en biologisk prosess skaper kulturarv, der menneskenes bruk av økosystemer setter spor, her i form av et fiskerisamfunn. I dette eksempelet inkluderes det bygde miljø som en del av økosystemtjenestene. I andre sammenhenger begrenses disse tydeligere til den biologiske prosessen (<http://www.naturvardsverket.se/ekosystemtjanster>).

Figur 14: Biologiske prosesser og kulturarv

Illustrasjonen viser biologiske prosesser og kulturarv, som vist i rapporten Naturvårdsverket (2012): Sammenstilt informasjon om økosystemtjänster. Kilde: Naturvårdsverket, Sverige.

2.4 Oppsummering av kapittelet

Verdisetting av kulturarv og økosystemtjenester er ikke komplementære, men kan supplere hverandre.

Økosystemtjenestetilnærmingen fokuserer på det som gir oss noe, er nyttig, og som er tjenester for oss. Innenfor kulturarvområdet er det fokus på fysiske kulturminner og kulturmiljøer som har verdi for oss. Også dette kan kalles tjenester på lik linje med mange av de kulturelle tjenestene som økosystemene gir oss. Det er slik klare paralleller mellom økosystemtjenester og kulturarvområdet.

Målet med økosystemtjenester er å synliggjøre tjenestene med utgangspunkt i at de sjelden verdsettes, vektas eller er godt synlige i beslutningsprosesser og forvaltning. Dette til tross for at de er vesentlige for vår velferd og eksistens.

Begrepet økosystemtjenester er ikke et komplett vurderingssystem, og i de nordiske landene brukes det som et supplement til andre tilnæringer. Det setter fokus på naturens goder og biologiske prosesser og må bl.a. sees i sammenheng med abiotiske/ikke-levende ressurser og menneskeskapte innsatsfaktorer. Heller ikke den tradisjonelle kvalitative beskrivelsen av verdier innenfor kulturminneforvaltningen er et

komplett vurderingssystem. Det betyr at ingen av disse verdissetingssystemene kan erstatte hverandre, men de kan supplere hverandre.

Definisjonen av de kulturelle tjenestene innen økosystemtjenestetilnærmingen er uklare og lite utviklet. Hva som er inkludert varierer fra land til land og fra prosjekt til prosjekt. Det er derfor vanskelig å forholde seg til begrepet. Det er et behov for å utvikle det teoretiske innholdet i begrepet kulturelle økosystemtjenester parallelt med å framskaffe erfaring fra praktisk bruk. Behovet for å utvikle begrepet kulturelle tjenester og hvordan dette anvendes er også slått fast bl.a. i NOU 2013:10 og SOU 2013:68. Prosjektgruppen støtter dette.

Prosjektgruppen forstår blant annet kunnskap som et element i de kulturelle tjenestene; kunnskap som forutsetning for opplevelse, kunnskap som grunnlag for know-how og forutsetning for å gjøre gode bærekraftige valg. Historisk dybde er en grunnleggende forutsetning på kulturarvområdet. Erkjennelsen av historien og tidsdybden er vesentlig for å forstå seg selv i en større sammenheng. Kunnskapsverdier er av de verdiene som kulturminneforvaltningen har jobbet lenge med; både å definere og operasjonalisere begrepet. Prosjektgruppen ser at gjennom disse verdiene kan kulturminnesektoren bidra til utvikling av begrepet kulturelle tjenester.

For kulturarvforvaltningen er det lang tradisjon for å tilskrive kulturminner og kulturmiljøer verdi, men det er ofte en utfordring å holde disse verditilskrivelsene opp mot andre samfunnsinteresser som ofte er synliggjort monetært.

3. Kulturarvens samfunnsmessige betydning

I dette kapittelet ser prosjektgruppen nærmere på hvordan det innenfor kulturminneforvaltningen har vært jobbet med konkretisering og synliggjøring av kulturarvens samfunnsmessige betydning, og hvordan dette griper inn i økosystemtjenestetilnærmingen.

3.1 Bakgrunn

De siste tiårene er det blitt større oppmerksomhet rundt hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan tas i bruk i samfunnsutviklingen, og være grunnlag for bærekraftig utvikling. Nasjonalt og internasjonalt er det bred enighet om at kulturarven er viktig for verdiskapingen i samfunnet. Den fysiske kulturarven – kulturminner, kulturmiljøer og landskap – blir sett på som et gode for befolkning, for næringsliv og for lokalsamfunn og regioner. Internasjonalt har store organisasjoner som UNESCO og Verdensbanken satt temaet på dagsorden (se f.eks. Licciardi & Amirtahmasebi 2012; Cernea 2001). I europeisk sammenheng har Europarådets FARO-konvensjon og Landskapskonvensjon bidratt til sterkere oppmerksomhet omkring kulturarvens samfunnsmessige betydning.

Kulturminner som ressurs i samfunnsutviklingen har vært også vært drøftet innenfor det nordiske samarbeidet (se bl.a. Nordisk ministerråd 2011; Omland *et al.* 2007). Kulturminneforvaltningen i Norden har i løpet av det siste ti-året styrket arbeidet med og medvirket i prosjekter der kulturmiljøer ses som ressurser som kan bidra til bærekraftig utvikling og samfunnsbygging.

I de nordiske landene brukes ulike begreper for den politikk og de strategier som vektlegger kulturminnene som ressurs: I Sverige og Finland brukes ofte termene *Samhällsbyggnad* eller *Regional utveckling og tilväxt* som betegnelser for arbeid med kulturarv som ressurs. Riksantikvarieämbetet har Samhällsbyggnad som et av sine strategiske arbeidsfelt ("Insatsområden") der de samarbeider med en rekke offentlige og private aktører om å:

”...lyfta fram kulturarvsperspektiv i arbetet med regional tillväxt, landsbygdsutveckling, planering av bebyggelse och transporter och hur kulturarvet kan bidra till en hållbar samhällsutveckling” (Riksantikvarieämbetet årsredovisning 2013:18).

I Norge kalles dette ”verdiskaping”. Disse har omfattet både bebyggelse og landskap (se kapittel 3.2) Noen eiendomsutviklere bruker kulturhistoriske verdier og identitet knyttet til anlegg aktivt i sitt utviklingsarbeid. Eksempler på dette er bl.a. Vulkan i Oslo (Swensen *et al.* 2011). I slike sammenhenger blir det blant annet gjennomført økonomiske vurderinger – kost-nytte vurderinger – knyttet til ivaretagelse av kulturhistoriske verdier.

I EU-land gjennomføres liknende verdiskapingsprosjekter ofte med støtte fra EU-fond. I 2013, det siste året i EU-fondenes programperiode 2007–2013, bidro fondene med totalt 104 millioner svenske kroner til prosjekter på kulturfeltet og til svensk deltakelse i de regionale strukturfondprogrammene, de territoriale samarbeidsprogrammene, det Europeiske sosialfondet og Landsbygdsprogrammet (Statens kulturråd m.fl. 2014). I Danmark har det også vært arbeidet med kulturarven som ressurs for lokalsafunnsutvikling, blant annet gjennom en rekke prosjekter i regi av Realdania i samarbeid med blant annet kulturarvmyndighetene; som f.eks. programmene ”Den levende bygningsarv” og ”Mulighedernes Danmark” (www.realdania.dk).

Kulturminner og -miljøer representerer store ressurser utover det kulturhistoriske og arkitektoniske. For eksempel vil fortsatt bruk av en bygning, gjerne etter en oppgradering og omlegging av energiforsyningen, i mange tilfeller medføre lavere klimagassutslipp enn det å erstatte bygningen med et nybygg (Civitas 2011). Slike ressursregnskap, hvor man trekker inn klimagassregnskap og livssyklus, må også tas med ved vurdering av samfunnsmessig verdi og betydning.

Figur 15: Bryggene i Trondheim, Norge

Bryggene er et eksempel på et kulturmiljø av nasjonal verdi, og med stort gjenbrukspotensial .
Foto: Marte Boro.

3.2 Verdiskaping

I Norge er et mer systematisk verdiskapingsarbeid på kulturminneområdet igangsatt for å belyse kulturminner og kulturmiljøers nytte for mennesker og samfunn. Arbeidet kan forstås som et ledd i å operasjonalisere og fremme bærekraftig utvikling. I norsk sammenheng har en tatt utgangspunkt i en bred definisjon av verdiskaping, som innbefatter miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk utvikling:

- Miljømessig verdiskaping: Ivareta kulturminner, kulturmiljøer og landskap, fremme biologisk mangfold og god ressursforvaltning, redusere forurensning.
- Kulturell verdiskaping: Fremme lokal egenart og -kunnskap, historieproduksjon og -bruk, symbol og stolthet.
- Sosial verdiskaping: Fremme fellesskap, samarbeid, tilhørighet og tillit.
- Økonomisk verdiskaping: Fremme inntektsskapende aktivitet, merkevare- og omdømmebygging, steders identitet.

Norges forståelse av miljømessig verdiskaping tydeliggjør at natur- og kulturarv forstås og behandles i sammenheng i verdiskapingsarbeidet. Under kulturell verdiskaping ligger kunnskap om bruk av naturen og produkter fra naturen.

I det praktiske arbeid behandles ofte natur- og kulturarv i sammenheng gjennom en landskapstilnærming. Utvikling av opplevelsesnæringer utgjør ofte en del av produktet. Produktene blir oppfattet som genuine, da de har en sterk lokal og regional forankring knyttet til naturforhold, historie, kunnskap og kulturell praksis.⁶ Ressursaspektet blir da tydelig videreført og ny bruk prioriteres framfor bruk og kast. Bruk av lokale varer og tjenester, lite bearbejdet materialer med liten miljøbelastning under produksjon/transport og tradisjonsbåren kunnskap gir innspill til ressurseffektiv bruk og redusert forurensning, også i nye sammenhenger. Berøringspunkter mellom tradisjonsbåren kunnskap og miljøvennlig byggevirksomhet er et godt eksempel på dette.

Arbeidsmetodene i verdiskapingsarbeidet knytter ulike deler av kulturarven sammen. Videre knyttes kulturarven sammen med miljø og samfunn. Slik utvikles en form for økologisk tenkning og praksis – en interaksjon mellom kulturarv, miljø og samfunn.

Erfaringer fra naturforvaltningens arbeid med verdiskaping har mange fellestrekk med kulturminneforvaltningens arbeid. I TemaNord-rapport 2011:526 "Aktivera natur och kulturarv för hållbar utveckling och tillväxt" (Nordisk ministerråd 2011) som omhandler nordiske erfaringer knyttet til verdiskapingsarbeid på natur og kulturarvsområdet, er hovedkonklusjonen: Det er sammenheng mellom økologisk, sosial, kulturell og økonomisk verdiskaping. En forutsetning for bærekraftig utvikling er derfor at natur, kulturarv og andre interesser ses som hverandres ressurser.

---

⁶ Det er interessant å merke seg at her er markedsmetaforen tydeligere enn i økosystemtjenestebegrepet, lenge før økosystemtjenestene inntok arenaen.

Boks 2

Norge: Eksempel verdiskaping – Glasslåven på Granavollen

Granavollen i Gran kommune på Hadeland utgjør et kulturmiljø som inngår i et kulturlandskap av nasjonal interesse. Det har vært et religiøst, kulturelt og politisk senter og et knutepunkt for samferdsel. Her ligger Søsterkirkene fra 1100-tallet; Nikolaikirken og Mariakirken. Granavollen var en møteplass for pilegrimer til Nidaros og et hvilested for reisende til Bergen. Den bergenske kongevei krysser pilegrimsleden her. Ved vollen ligger det mer enn 300 år gamle Granvollen Gjestgiveri med bakgårdsbebyggelse, herunder en låve fra 1880-tallet – som nå forvandles til Glasslåven.

Pilegrimsleden har gjenoppstått som helhetlig vandrerute til Nidaros. Med økt oppmerksomhet og aktivitet på Granavollen styrkes driftsgrunnlaget for gjestgiveriet som gjenåpnes i disse dager.

For få år siden sto låven fra 1880-tallet til nedfalls. Ildsjeler så potensialet i å forvandle låven til næringshage for kunstnere. Sentralt i dette sto oppbygging av en glasshytte – noe som vil understøtte Hadeland som glassregionen i Norge. Riksantikvaren har engasjert seg i prosjektet, primært for å forsterke og synliggjøre koblingspunkter mellom kulturminnevern og miljøvennlig byggeri. Prosjektet forener bygningsvern med økologiske bygningsmetoder – i den hensikt å hente fram, vinne erkjennelse for og utvikle ny kunnskap om bærekraftig byggeri.

100 % naturlige byggematerialer: I fjøset, som var i så dårlig stand at det måtte rives og gjenoppbygges, er det benyttet halm pusset med leire i veggene. En gjenoppbygget løe har massivtrekonstruksjon. Andre kaldrom er isolert med trefiberisolasjon. Bygget har nå fått støtte gjennom et nasjonalt program om ny teknologi i framtidens bygg. En helhetsbegrunnelse knyttet til materialbruk, ventilasjonsløsninger (naturlig/hybrid ventilasjon), energiløsninger og utnyttelse av overskuddsvarme fra glassovnen til oppvarming og forskningspotensialet lå til grunn for bevilgningen.

Glasslåven vil være:

- et skapende, attraktivt sted og en samlokalisering for profesjonelle kunstnere og håndverkere
- bevaring og gjenbruk av en kulturhistorisk bygning
- en ny helårlig attraktivitet for tilreisende og fastboende
- en forsterking av områdets eksisterende virksomheter og profil
- ett signalbygg for fornybar energi og økologiske bygningsprinsipper.

I sum svarer prosjektet godt på alle aspekter knyttet til den breie verdiskapingen; sosialt, kulturelt, miljømessig og økonomisk. Tilsvarende tar det opp i seg alle tre verdiaspektene som er knyttet til kulturminneforvaltning: Kunnskap, opplevelse og bruk.

Bygningen er et kulturminne som er basert på forsynende økosystemtjenester, og vil i framtiden fungere som et moderne næringsbygg. Ved siden av gjenbruk er det benyttet lite bearbejdet materialer som det har medført lite miljøbelastning å produsere og transportere. Disse er brukt og bearbejdet ved hjelp av tradisjonsbåren kunnskap. Bygningen inneholder ikke miljøgifter og vil ikke påvirke økosystemer negativt i driftsfase. Den vil inngå som en del av et kulturmiljø og opplevelseprodukt på Granavollen.

Figur 16: Glasslåven på Granavollen, Hadeland, Norge

Dette kulturmiljøet har historisk dybde. Bildet viser låven før istandsetting, med søsterkirkene i bakgrunnen. Foto: Randi Thorsen.

Boks 3

Landskap, turisme og verdiskaping i Island

Islands hovedinntekt var i mange år knyttet til fiskeindustrien. De siste årene har økende turisme i stor grad preget Islands økonomi og landskap. I 2014 var det 325 671 innbyggere på Island (Islands folkeregister, <http://hagstofan.is>). Samme år besøkte i overkant av en million turister landet. Dette viser at turister i stor grad setter sitt preg på økonomien. Turistene kommer primært til Island, og særlig til den nordligste delen av landet, for å oppleve landskapet og den urørte naturen. Dette er kvaliteter og verdier som inngår i de kulturelle økosystemtjenestene. Mange kommer også for å oppleve kulturlandskapet. Det økende antallet turister tydeliggjør behov for en balansert utvikling der det blir stadig viktigere å synliggjøre hvor store inngrep naturen tåler, og hva dette koster.

Turismen har også skapt nye jobber og økte inntekter over hele landet. Foreløpig er antallet turister sesongpreget, noe som spesielt gjelder destinasjoner som ligger et stykke fra hovedstaden Reykjavík. Hovedstaden trekker etterhvert turister hele året.

De gamle og velholdte tettstedene langs den islandske kysten har stor attraksjonsverdi. Opplevelsen av naturen omkring stedene og selve kulturlandskapet gir hvert sted et eget særpreg. Flere kommuner på Island har utarbeidet strategier for å tiltrekke seg flere besøkende. Gamle hus restaureres, og stedenes opprinnelige særpreg gjenskapes. Dette fører igjen til at lokale håndverkere får arbeid, og at byggetradisjoner og tradisjonelt håndverk opprettholdes. Nye markeder krever i tillegg nye produkter og tjenester, noe som øker behovet for ekstra arbeidskraft. Økt tilflytting har positive ringvirkninger i lokalsamfunnet selv om den er sesongpreget.

Bekymringen for overbelastning av sårbare naturområder og uheldig utvikling av turistdestinasjoner er økende. Det er derfor viktig å gjøre grundig forarbeid når man skal vurdere fremtidens potensielle turistdestinasjoner og deres tålegrenser. Den islandske Tourist Board har etterlyst klare retningslinjer for hvilke ansvar den enkelte har med tanke på turismeutvikling (Ferðamálastofa, Icelandic Travel Board 2014). Hvor går grensen mellom det offentlige og det private? Det er også behov for å legge tilrette for relevant utdanning innenfor turistnæringen, og å øke forståelsen for økosystemene. Hvis dette skal bli en bærekraftig inntektsnæring, må den nye sektoren inngå tett samarbeid med de andre sektorene i landet. Naturopplevelser er vesentlige for turisme, og dermed også i arbeidet med å styrke områdets økonomi. Den voksende turistindustrien krever en holistisk tilnærming, der landskapet og kulturen ses og vurderes i en helhetlig sammenheng. Det må ses på områders kvaliteter som reiselivsdestinasjoner, blant annet knyttet til natur, landskap, kulturarv og kulturmiljø (miljøgoder). Som en del av dette er det viktig å synliggjøre både hvordan naturgrunnlag og kulturarv kan bidra til bedre vern og bevaring og til et grunnlag for bærekraftig reiseliv.

I 2010 ble det gjennomført en undersøkelse av kulturarvens økonomiske verdi (Sigurðardóttir 2010). Analysen så nærmere på islendingers og turisternes holdning til den islandske kulturarven, ved bruk av spørreskjema og feltundersøkelser på to steder. Undersøkelsen viste at det er en positiv holdning blant folk med hensyn til å verne om kulturarven. Mer enn halvparten av de som svarte på undersøkelsen var villig til å betale for å oppleve kulturarven og mer enn 90 % av islendingene var positiv til å bruke mer offentlige midler for å ta vare på kulturarven.

Figur 17: Flatey på Breiðafjörður, Island, er blitt et reisemål

Foto: Minjastofnun.

3.3 Økonomisk verdsetting av kulturarven

Figur 18: Illustrasjonen viser kompleksiteten i verditilskrivning

Kilde: Riksantikvaren.

De menneskerelaterte tjenestebegrepene har etter hvert fått større gjennomslag, og har spredt seg fra økonomiske teorier til andre sektorer i samfunnet, som et ledd i å innføre økonomisk logikk i samfunnssektorer som vanligvis ikke vurderes ut fra monetære verdier. De er ofte intuitivt forståelige for allmennheten, da de har sitt utspring i et antroposentrisk perspektiv.

Det foreligger et fåtall studier av monetær verdsetting av kulturminner og kulturmiljøer, og disse er i all hovedsak begrunnet med forskning og metodeutvikling. F.eks. er det gjennomført undersøkelser ut fra betalingsvilje eller næringslivets inntjening i et område rundt et kulturminne (Swensen *et al.* 2010). I Danmark er det nylig gjennomført en undersøkelse som viser at Danmarks bevaringsverdige bygninger gir mer enn gode opplevelser og økt livskvalitet. Undersøkelsen viser at hvis et hus er bevaringsverdig, eller ligger i et område med bevaringsverdige boliger og bygninger, stiger salgsprisen markant og gir positive ringvirkninger for kommunen og lokalt næringsliv (se boks 5). Også i Norge og Sverige foreligger noen undersøkelser, som f.eks. Riksantikvarieämbetets vurdering av kulturresevat i Småland (Riksantikvarieämbetet 2010) (se boks 4) og ECONs

undersøkelse av Røros (Ibenholt *et al.* 2009). I Island er det gjort spørreundersøkelser om kulturarvens økonomiske verdi og betalingsvillighet (Sigurðardóttir 2010). Den handler om islendingers og turistenes holdninger til den islandske kulturarven. Mer enn halvparten av dem som svarte på undersøkelsen var villige til å betale for å oppleve kulturarven, og over 90 % av islendingene var positive til at man kan bruke mer skattepenger på å bevare nasjonal kulturarv.

Kulturminneforvaltningen har i tillegg til kvantitative og kvalitative verdivurderinger, også behov for økonomiske verdivurderinger. På linje med slike vurderinger på natursiden vil de også for kulturminneverdier ha en avgrenset gyldighet i tid. Også kulturminneverdier vil være avhengig av den samfunnsmessige sammenhengen og vil endres over tid. Monetære verdivurderinger vil bare dekke en del av et landskaps eller kulturminne og -miljøes verdi. I Incentives rapport for Realdania *Værdien af bygningsarven* (se boks 5) deles dette inn i:

- "Umiddelbare verdier" – en betegnelse for verdier folk får fra bygningsarven pga bygningens kulturhistorie, arkitektoniske verdi etc.
- "Avledete verdier" – de avledete verdiene som skyldes at bygningsarven har en umiddelbar verdi. Dette kan f.eks. være økt turisme som igjen gir økt omsetning, en avledet verd.

Boks 4

Vurdering av kulturresevat i Sverige

Kulturresevat er et relativt nytt virkemiddel i Sverige. Kulturresevat er sammensatte landskap der utmark og innmark, bygninger og anlegg, samt andre spor etter menneskelig virksomhet sammen utgjør kulturhistorisk verdifulle helhetlige miljøer. I et kulturresevat skal det være mulig for besøkende å oppleve tradisjonelle/historiske kulturlandskap som fremdeles er i drift, delta i aktiviteter og arrangementer, og samtidig få en opplevelse og kunnskap om de historiske hendelser og prosesser som har formet landskapet, og hvordan dette har lagt grunnlaget for vårt moderne samfunn i dag (www.raa.se).

I år 2000 ble kulturresevatet Åsens by etablert og ble dermed Sveriges første kulturresevat. For å få kunnskap om indirekte økonomiske verdier knyttet til Åsens by, ble det gjennomført en reisekostnadsanalyse, dvs. at man så på hvor mye tid og penger besøkende bruker for å ta seg til et rekreasjonsområde. Verdien av Åsens by ble beregnet til 3,6 Mkr/år (Riksantikvarieämbetet 2010).

Figur 19: Kulturmiljøet Åsens by i Aneby kommune, Jönköpings län, Sverige

Kilde: www.asensby.com

Boks 5

Verdien av bygningsarven

En tredelt analyse bestilt av Realdania og utført av Incentive med hjelp fra rådgivningskontoret Dansk Bygningsarv A/S.

Kartlegging av hvordan bygningsarven skaper økonomisk verdi i Danmark og oppsummerer den eksisterende viten i Danmark og utlandet

Litteraturen forteller at prisene er typisk 0–20 % høyere for bevaringsverdige bygninger. Fredning har både en positive og en negativ effekt på prisen på et hus. En fredning kan senke prisen fordi det gir begrensninger på bruken og det kan gi økte vedlikeholdskostnader, men det kan også heve prisen fordi det er en signalverdi i kulturarv og forutsigbarhet om områdets bevaring.

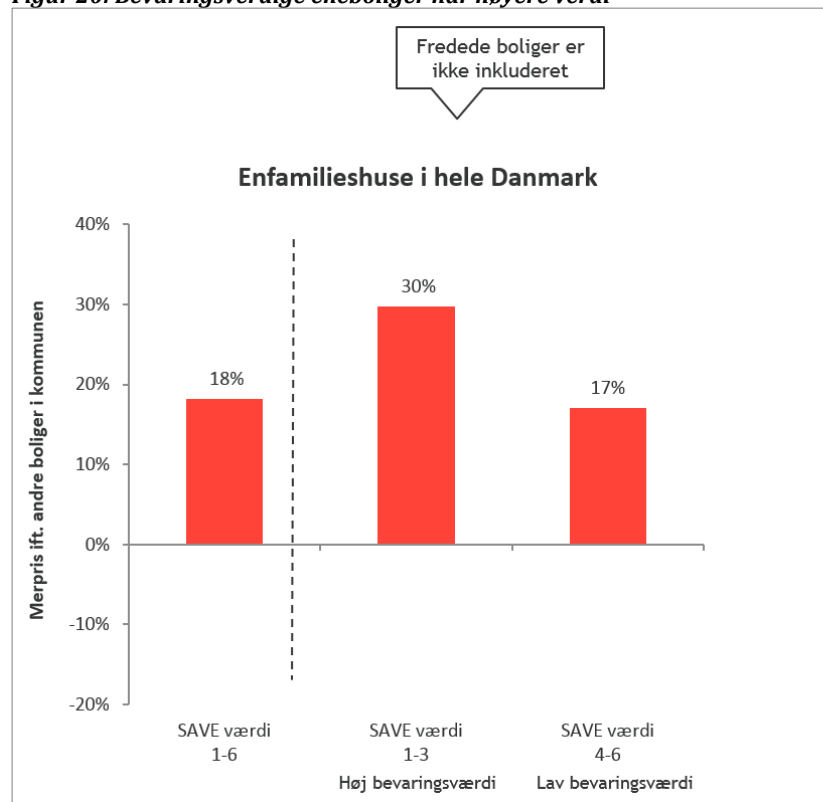
Historisk verdi hever boligprisene for nabobygg, noen ganger mer enn på den bevaringsverdige bygningen fordi naboen nyter arkitekturen, men betaler ikke for vedlikeholdet.

Det er stor betalingsvillighet for å ha pen bygningsarv i et område. Områdets beboere er villige til å betale 2 500–4 500 kroner pr husholdning for at historiske bygninger har pene fasader.

Kartlegging av bygningsarvens verdi ut fra eiendomspriser

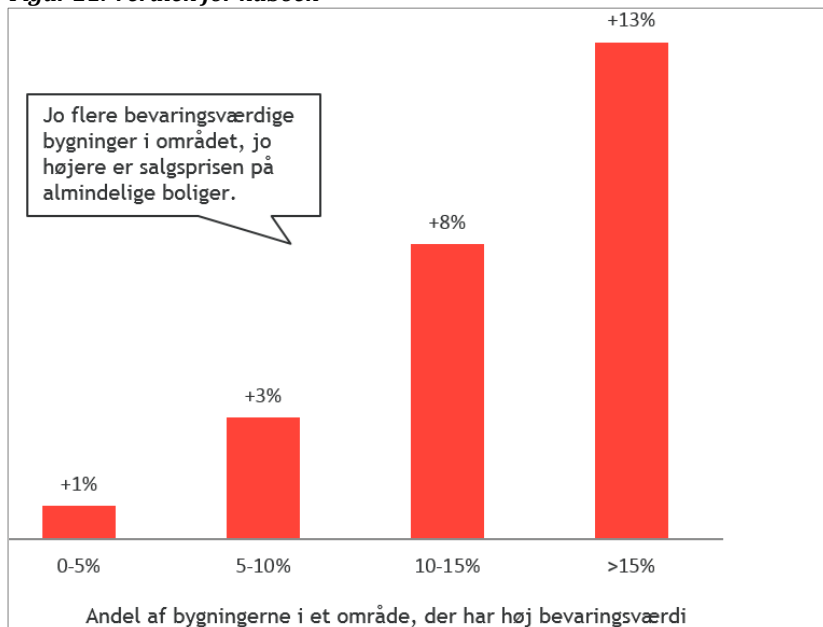
I analysen er verdien av SAVE-registrerte bygg (kommunal registrering av verneverdige bygninger) sammenlignet med ikke SAVE-registrerte boliger på bakgrunn av data om bolighandler siden 1992. Dette dekker over en million handler. Det er tatt utgangspunkt i kvadratmeterpris og alle priser er omregnet til 2014-priser ved hjelp av regionale prisindekser.

Figur 20: Bevaringsverdige eneboliger har høyere verdi

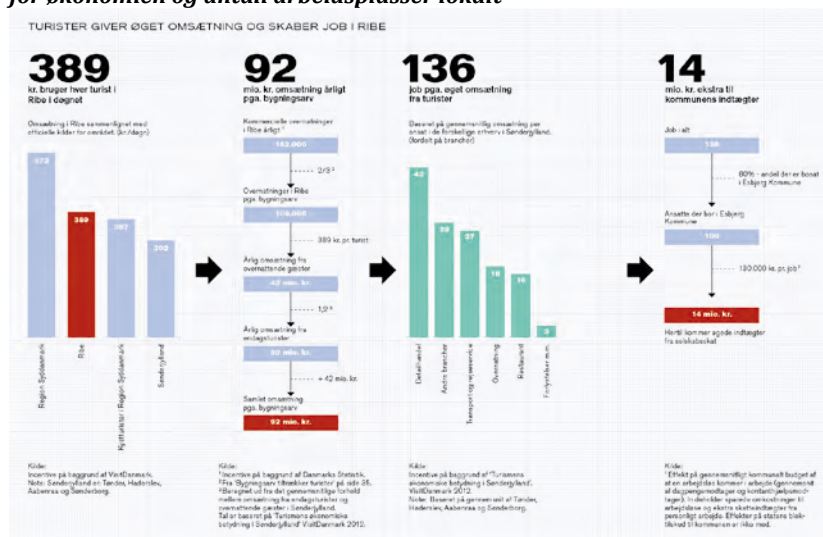
Grafen viser at bevaringsverdige eneboliger selges til høyere pris enn enn gjennomsnittet av alle eneboliger i kommunen. Eneboliger med høy bevaringsverdi (SAVE 1-3) selges for 30 % høyere kvadratmeterpris enn gjennomsnittet i kommunen. Kilde: Realdania.

Figur 21: Verdien for naboen

En almindelig bolig som ikke er bevaringsværdig, har en højere salgsværdi, jo flere bevaringsværdige bygninger det ligger i lokalområdet. Kilde: Realdania.

Figur 22: Med udgangspunkt i Ribe settes det tall på hva bygningsarven betyr for økonomien og antall arbeidsplasser lokalt

Boks 6

Evaluering av Verdiskapingsprogrammet i Norge

I Norge har Telemarksforskning sammen med Nordlandsforskning evaluert deler av "Verdiskapingsprogrammet" (se blant annet Brandtzæg 2010 og 2011). De har blant annet sett nære på hvordan ulike typer for verdiskaping spiller sammen.

Den brede verdiskapingen har gitt en fruktbar forståelse av til dels komplekse sammenhenger. Miljømessig, sosial, kulturell og økonomisk utvikling er parallelle prosesser som støtter opp under og påvirker hverandre. Forskerne har påpekt at miljømessig, sosial og kulturell verdiskaping gir grunnlag for økonomisk verdiskaping, og omvendt. De peker på at investeringer i natur- og kulturarvsverdier innebærer fellesgoder som er ressurser for produksjon av private goder. Det kan settes opp bærekraftregnskap hvor økonomisk utvikling og andre utviklingsdimensjoner sees i sammenheng over tid. Forskerne har også pekt på at en felles forståelse av det brede verdiskapingsbegrepet kan være et grunnlag for en mer metodisk tilnærming til hvordan styre mot en bærekraftig utvikling.

Figur 23: Ulike former for verdiskaping

Illustrasjonen viser hvordan økonomisk verdiskaping spiller sammen med andre former for verdiskaping. Kilde: Per Ingvar Haukeland, Telemarksforskning.

3.4 Verdsetting av økosystemtjenester

Det naturen bidrar med, er ofte en del av diskusjonen når myndighetene tar økonomiske beslutninger, men blir ofte tillagt for liten vekt. Det er sentralt i TEEB og i økosystemtjenestetilnærmingen at naturens bidrag må synliggjøres bedre. En verdivurdering kan gjøres på bakgrunn av kvalitative, kvantitative eller monetære verdier. Det er derfor behov for å identifisere og kartlegge økosystemtjenester, både kjente og ukjente, for å kunne gjøre en slik verdivurdering.

Nordiske vurderinger så langt (se bl.a. kapittel 1.3) viser at kvalitative og kvantitative vurderinger vil være hovedgrunlaget i en slik synliggjøring, men økonomisk verdsetting kan også være mulig og hensiktsmessig i noen sammenhenger.

Mange forsyvende økosystemtjenester kan verdsettes monetært, dvs. etter markedsverdi, bl.a. for skogbruk og fiskerier. Disse verdiene kan endre seg raskt med skiftende markeder.

Regulerende og støttende økosystemtjenester kan være vanskelig å sette verdi på, da det kan være kompliserte sammenhenger mellom disse tjenestene og menneskers velferd. Noen verdier har vært estimert ut fra tjenestenes bidrag til vareproduksjon eller sparte investeringer. Eksempler er hhv. insekters pollinering av landbruksplanter og våtmarkers bidrag til rensing av vann.

Kulturelle tjenester kan delvis fanges opp i markedsverdier, som i reiselivet, men en mer vidtrekkende økonomisk verdsetting krever undersøkelser f.eks. i form av betalingsvillighetsundersøkelser knyttet til endret bruk og/eller endrede bruksmuligheter.

Ved monetær eller kvantitativ verdivurdering av økosystemtjenester, må man unngå å beregne den samme verdien flere ganger. I første omgang bør man vurdere de økosystemtjenestene som bidrar til menneskets velvære, og som direkte kan relateres til det siste leddet i de biologiske prosessene. For en del økosystemer kan det være synergier mellom ulike tjenester, f.eks. tømmerproduksjon og karbonlagring i skogen og overvannshåndtering og rekreasjon i nærmiljøet i byer og tettsteder.

Økonomiske verdivurderinger av økosystemtjenester har en tendens til kun å synliggjøre en begrenset del av verdiene, og ulike metoder må ofte benyttes. Monetære eller beskrivende verdivurdering av økosystemtjenester fungerer enklest og kanskje også best på overordnet nivå og for et større område (og for ett eller flere aspekt), som for eksempel ved verdsetting av grøntområder i og ved tettsteder. Det er også oftest på denne måten økosystemtjenestevurderinger gjennomføres i følge internasjonale studier og litteratur på feltet. Økonomisk verdsetting må

vanligvis settes inn i en beslutningssammenheng, f.eks. i samfunnsøkonomiske analyser og egner seg generelt best for vurdering av marginale (mindre) endringer i økosystemtjenester og andre miljøgoder. For en gjennomgang av hvilke muligheter og begrensninger som ligger i økonomisk verdsetting, kan det bl.a. vises til NOU 2013:10 og SOU 2013:68.

Figur 24: Ikke alt er meningsfylt å summere

Kilde: Fineartamerica.com/NOU 2013:10.

Verdsettingsstudier er kostbare å utføre. I noen studier anslås verdiene ved at resultater (referanseverdier) hentes i andre verdsettingsstudier av tilsvarende naturområder eller økosystemtjenester. Det er metodisk krevende å oppnå tilstrekkelig presisjon ved slike overføringer.

Figur 25: Ulike verdier og verdsetting

Økosystemtjenester kan beskrives kvalitativ, kvantitativt og monetært. Ved kvalitativ vurdering beskrives tjenestene i ett område; ved kvantitativ vurdering gis et mål på omfang av tjenesten og ved monetær vurdering vurderes tjenestene i kronebeløp. Kilde: NOU 2013:10.

3.5 Oppsummering av kapittelet

Erfaringer fra en rekke verdiskapingsprosjekter i de nordiske landene er at gode, konkrete eksempler som synliggjør ulike typer verdier, både monetære og kvalitativt beskrevne kulturhistoriske verdier, synliggjør naturens og kulturarvens samfunnsmessige betydning og utvider virkefelt og samarbeidsrelasjoner. I likhet med økosystemtjenestetilnærmingen handler arbeidet med verdiskaping om å skape verdier for mennesker. Disse to tilnærmingene griper derfor inn i hverandre.

Nordiske utredninger og anbefalinger om økosystemtjenester har i hovedsak som utgangspunkt at verdivurderinger av økosystemer og deres tjenester først og fremst skal beskrives kvalitativt og/eller kvantitativt. De skal beskrives monetært når det er mulig. De nordiske landene er også kjent med monetær verdsetting av økosystemtjenester, bl.a. gjennom metodeutvikling og i noen grad i samfunnsøkonomiske analyser. Økonomisk verdsetting er aktuelt for noen typer økosystemtjenester og for noen spesielle formål, men de nordiske landene erkjenner at det er en rekke utfordringer knyttet til dette, og legger generelt mest vekt på kvalitative og kvantitative vurderinger av nordiske økosystemer.

Gruppen er kjent med bruken av monetære metoder for verdsetting av kulturarven. Monetær vurdering vil ikke kunne dekke alle de verdier som faktisk erkjennes, men det er hensiktsmessig å utrede styrker og

svakheter ved monetær vurdering videre. Sammen med kvalitativ og kvantitativ verdsetting vil dette styrke og synliggjøre miljøargumenter i samfunnsdebatt og politiske prioriteringer.

4. Mennesket i sentrum

I dette kapitlet tar prosjektgruppen utgangspunkt i det antroposentriske perspektivet i økosystemtjenestetilnærmingen som setter menneskelige behov i sentrum. Dette impliserer at mennesket må delta i verdsetting, og vi drøfter hvordan arbeidet med en bredere og mer inkluderende forvaltning av kulturminner kan ses i sammenheng med økosystemtjenestetilnærmingen.

Figur 26: Mennesket i sentrum

Kilde: Ebba Boro Falch.

4.1 Medvirkning i verdsetting av kulturarv

Den antroposentriske grunnholdning i økosystemtjenestetilnærmingen impliserer at mennesket må delta i verdsetting. De seneste 20–25 årene har demokratisk medvirkning i kulturminneforvaltningen vært på dagsorden, de siste årene forsterket gjennom internasjonale konvensjoner som Landskapskonvensjonen og Farokonvensjonen (Council of Europe 2000, 2005), men også søkt integrert i nasjonale strategier, målsettinger og virkemiddelbruk. Også vitenskapelig og faglig er denne utviklingen tydelig, f.eks. gjennom fremveksten av feltet "community archaeology" og "critical heritage studies". Sammen med den demokratiske utvikling-

en når det gjelder medvirkning, har det også vært en utvikling mot et større mangfold av typer kulturminner og -miljøer som verdsettes, vernes og brukes (f.eks. nyere industrimiljøer, krigsminner mv). I forlengelse av trenden med demokratisk medvirkning i kulturminneforvaltningen, kan deltakelse i verdsetting slik vi har sett innenfor økosystemtjenestetilnærmingen, være interessant.

I 2005 ble Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens rolle i samfunnet, Farokonvensjonen, lagt frem til undertegning og ratifikasjon. Denne konvensjonen representerer et paradigmeskifte i internasjonalt kulturminnearbeid, i det den flytter perspektivet fra objektene til menneskene. I konvensjonens forord snakkes det om:

"...the need to put people and human values at the centre of an enlarged and cross-disciplinary concept of cultural heritage."

Konvensjonen erkjenner at alle personer har rett til å ta del i den kulturarv som de selv velger, samtidig som de respekterer andres rettigheter og friheter. Artikkel 8 har overskriften "Environment, heritage and quality of life". Punkt b i denne paragrafen sier at statspartene til konvensjonen skal:

"...promote an integrated approach to policies concerning cultural, biological, geological and landscape diversity to achieve a balance between these elements."

Allerede i 2005 ble det altså slått fast at formålet med vern og bruk av kulturarv er menneskelig velferd. Norge er foreløpig det eneste nordiske land som har ratifisert konvensjonen.

I kulturminneforvaltningen fokuseres det på verdier. Det er i stor grad eksperter som verdsetter. Resultatet blir da en verdi sett med ekspertens bakgrunn. Publikums preferanser kan være annerledes enn ekspertens. Slik sett blir det relevant å spørre om en med begrepet økosystemtjenester lettere kan implementere/oppfylle målene og intensjonene i Den europeiske landskapskonvensjonen og i Farokonvensjonen, som flytter perspektivet fra objekter til mennesker og samfunn? Vil en slik tilnærming lettere sette fokus på kulturarvens betydning for menneskene, kulturfellesskapet, dialogen og det kollektive ansvaret?

Det jobbes med medvirkning og utvikling av verdsettingsarbeidet bl.a. gjennom det pågående norske prosjektet Kulturminner i kommunene (KiK), hvor kommunene utarbeider kulturminneplaner og gjør egne prioriteringer av lokale kulturminner. Tilsvarende vurderinger av lokale kulturmiljøer gjøres i Sverige gjennom kommunale såkalte "kul-

turmiljøprogram". I disse redegjør man for kulturmiljøer som er av særlig stor kommunal/lokal interesse.

Forskning viser at man lokalt dels velger andre prioriteringer enn man ville gjort sentralt (Mydland og Grahn 2012; Mydland 2013; Swensen *et al.* 2013). Denne trenden sammenfaller med økosystemtjenestetilnærmingens fokus på mennesker og tjenester, og understreker behovet for å inkludere flere i verditilskrivelse og vektning av verdier på kulturminnefeltet.

Boks 7

Kulturminner som ressurs i areal- og samfunnsplanlegging i Norge

I henhold til formålsparagrafen til plan- og bygningsloven, skal planlegging som finner sted i henhold til loven:

...fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Gjennom denne samordningen, er lovens intensjon å fremme hensynet til en bærekraftig utvikling. Planlegging og vedtak i kommunene, i henhold til plan- og bygningsloven, er også ment å:

Sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter.

4.2 Medvirkning i verdsetting av økosystemtjenester

Innenfor økosystemtjenestetilnærmingen har det vært jobbet mye medvirkning, blant annet som et alternativ til økonomisk verdsetting i sammenhenger der en ikke klarer eller ønsker å verdsette miljøeffekter økonomisk (NOU 2013:224). Det har vært sett på medvirkning både som metode og verktøy i verdsettingssammenheng:

"...å bringe grupper av individer sammen for å diskutere verdier og preferanser som er involvert i et beslutningsproblem, for å belyse en sak fra ulike sider og om mulig å komme fram til en felles enighet (Vatn 2005)" (NoU 2013:225).

I forskningen om økosystemtjenester er medvirkning som prinsipp, metode og verktøy ett av de større forskningsfeltene, og det finnes en rekke studier som har prøvd ut ulike typer metoder eller drøftet fordele og ulemper knyttet til medvirkning (se f.eks. Bieling & Plieningen 2010). Fokusgrupper, konsensuskonferanser, ulike former for verk-

sted, GIS-analyser og "participatory mapping" er noen av metodene som har vært trukket frem. Innenfor TEEB har metodeutvikling knyttet til medvirkning vært et viktig tema, særlig knyttet til praktisk gjennomføring og operasjonalisering av økosystemtjenester (se f.eks. <http://www.teebweb.org/publication/teeb-manual-for-cities-ecosystem-services-in-urban-management/>).

Opplevelse er et viktig tema innenfor de kulturelle tjenestene, hvor også kulturarven spiller en viktig rolle (se også kapittel 2). Innenfor de kulturelle tjenestene vektlegges hvordan samfunnet og menneskene oppfatter og vurderer tjenestene, og i mindre grad ekspertenes vurderinger. Det har f.eks. også vært påpekt at verdsetting av kulturelle tjenester i større grad er avhengig av spesifikke lokale verdier og kontekst enn de øvrige økosystemtjenestene (se f.eks. Daniel *et al.* 2012). Det er også knyttet til analyser av de kulturelle tjenestene at det er gjennomført flest empiriske og metodiske studier av økosystemtjenester til nå, samtidig som det her også er etterlyst et større samarbeid mellom human- og sosialvitenskapene og naturvitenskapen (se f.eks. Chan *et al.* 2012a; Daniel *et al.* 2012). Kulturminneforvaltningen har jobbet lenge med verdier som er omfattet av de kulturelle tjenestene (jf. kapittel 2), og det burde derfor være gode muligheter for å hente ut synergieffekter for begge felt knyttet til samarbeid om medvirkningsmetoder, forståelse og definisjoner med utgangspunkt i opplevelser av kulturelle tjenester.

Medvirkningsmetoder er ikke bare knyttet til kvantitative vurderinger av økosystemtjenester. Monetær verdsetting skjer ofte ved at nødvendige data samles inn direkte eller indirekte fra menneskene selv, f.eks. ved spørreundersøkelser. Denne metoden kan bidra til at de ekspertvurderingene som til nå har vært vanlige ved verdsetting av natur, suppleres med undersøkelser som gir svar på hva allmennheten verdsetter.

Også i Finland og Sverige har man vært opptatt av medvirkning og medvirkningsmetoder (se boks 8 og 10), i Sverige ikke minst fordi det der har vært et stort fokus på den praktiske implementeringen av økosystemtjenestetilnærmingen (jf. SoU 2013:68 og kapittel 1.3.1 ovenfor), og det pågår nå en rekke pionerprosjekt i kommuner og organisasjoner (Tuvendal 2014).

Boks 8

Arbeidet med kommuneplan for Nacka, Sverige

Nacka kommune har utviklet en modell for hvordan interessenter og innbyggere kan ta aktivt del i planleggingen av kommunens grøntstruktur ut fra et økosystemtjenesteperspektiv. Pilotprosjektet er kalt "Økosystemtjenester i Nacka" (Eriksson 2015). Modellen er implementert som en del av arbeidet med å oppfylle innbyggernes visjon for naturens rolle i Nacka by.

Kommunen har tilrettelagt for bred medvirkning, fra en rekke interessenter, og det har vært gjennomført områdevisse workshops der deltakerne har jobbet med kart og beskrivelser av hvilke økosystemtjenester som er viktige for å ivareta kommunenes og innbyggernes visjon for natur og grøntområder i Nacka. Opplegget i gruppene har lagt til rette for engasjerte og innovative diskusjoner med stor takhøyde, der alle i gruppen har kommet til orde. De fleste grupper har vært overraskende enige. Kun i to av 18 grupper har det vært delte meninger.

Workshopene er en metode for å utvikle den demokratiske prosessen. Gjennom workshopene har ulike interessegrupper og offentlig ansatte lært å kjenne hverandre, bygge tillit og relasjoner og fått forståelse for hverandres virksomhet. Workshopene har også gitt innsikt i hvilke endringer som kan skje med grøntstrukturen når byen vokser og endrer seg; endringer som vil kreve en bevisst planlegging av de blå og grønne strukturene og en høy kvalitet på grøntanlegg. Deltakerne i medvirkningsprosessene har videre fått en felles oppfatning og et helhetssyn på planleggingen av byens grøntstruktur og dens funksjoner i nærområdet, særlig knyttet til den fortetting som kommunen står ovenfor.

Figur 27: Ulike interessegrupper samarbeider i Nacka kommune, Sverige

Kilde: Nacka kommune.

Figur 28: Noen positive erfaringer med kartlegging av økosystemtjenester og bruk av begrepet

- **Økosystemtjenester – gjør det lettere å forstå.**
Politiker, kommundirektører med på tåget når man kan oversätta naturen till "deras begrepps värld": Dagvattenfrågor, VA-system, fastighetspriser, investeringskostnader osv.
- **Främst reglerande och kulturella tjänster i Nacka.**
Dessa lättast att se värderingen i – andra tjänster får komma sen.
- **Vi kan ge visualiserade alternativ.**
Dvs där många funktioner (økosystemtjänster) viktats mot varandra, valts till/bort och slutligen vägts samman.
- **Tidigare i beslutsprocessen.**
Dessförinnan lämnades beslutsfattare att själv försöka upptäcka och värdera økosystemtjänsterna - alltför svårt.

Kilde: Liselott Eriksson, Nacka kommune.

4.3 Oppsummering av kapittelet

Tradisjonelt har naturforvaltningen vært opptatt av å verne og ivareta det biologiske mangfoldet, og på mange måter er økosystemtjenestetilnærmingen et resultat av at det ikke er tilstrekkelig å ta vare på naturen, men at også menneskene må se nytten og verdien av den og at det derfor er nødvendig å kommunisere denne nytten, tjenestene eller godene, og involvere allmennheten i dette. Dette er også et felles møtepunkt for kulturarv og økosystemtjenestetilnærmingen: naturens og kulturmiljøenes bidrag til menneskenes velferd.

Prioriteringer og vurderinger av verdi gjøres i større grad av politikere og allmennheten enn tidligere. Både forventninger og krav gjennom Farokonvensjonen og Landskapskonvensjonen og/eller fra allmenheten og politikere om bredere forankring og deltakelse stiller skjerpede krav til metoder og prosesser for integrering av lokal og erfaringsbasert kunnskap, samt nye metoder for effektiv brukermedvirkning i forvaltning og forskning, for eksempel gjennom web-baserte løsninger, applikasjoner for registrering og formidling av data mv. Formidling av ekspertens kunnskap i dialog med allmennheten blir derfor viktigere i verd-

settingsprosessene. Økosystemtjenestetilnærmingen kan legge godt til rette for publikumsmedvirkning og forståelse.

Kulturminneforvaltning, i likhet med naturforvaltning, er verdivalg og forvaltning av miljøverdier som er kulturelt og sosialt funderte. Kommunikasjon av naturens og kulturarvens verdier handler også om terminologi, og begrepet tjenester, eller goder, som setter mennesket og menneskelig velferd i sentrum, har vist seg å være gode kommunikative verktøy. *Begrepet økosystemtjenester* brukes imidlertid ikke i lokal praksis i samme utstrekning som i nasjonal politikk og dokumenter men, innholdet i tilnærmingen gir en god klangbunn for diskusjoner og dialogprosess lokalt. Eksempler på dette er arbeidet med kommuneplanen i Nacka kommune i Sverige og Nylands landskapsplan i Finland.

Selv om også kulturminneforvaltningen de senere årene har styrket argumentasjonen om kulturarvens plass og betydning i samfunnet og også styrket demokratispektet i verditilskrivning og forvaltning, kan økosystemtjenestetilnærmingen, gjennom sine begreper knyttet til tjenester og goder og metoder for kartlegging og vurdering, inspirere til en bedre operasjonalisering og konkretisering, blant annet knyttet til konvensjonene nevnt ovenfor.

5. Helhetlig landskapsforvaltning

I dette kapitlet diskuteres landskapet som en møteplass mellom natur og mennesker. Kunnskap om kulturarv vil kunne øke lesbarheten av landskapet, samt øke opplevelsen av tidsdybde og generere innsikt i tidligere kulturers livsformer. Mot denne bakgrunn drøftes behovet for å tenke helhetlig i natur- og kulturminneforvaltningens verdivurderinger.

5.1 Landskapet er en møteplass

Den europeiske landskapskonvensjonen definerer landskap slik:

”Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkning fra et samspill mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer.”

Landskapskonvensjonen (ELC) tar utgangspunkt i menneskets vurdering av landskap, og omfatter også det menneskeskapt og formete landskapet. ELC har fokus på opplevelsesverdier og i mindre grad på de tjenester som genereres av biologiske prosesser. ELC begrenser imidlertid ikke mulighetene til å utvide vurderinger av landskap til også å omfatte økosystemtjenester i landskapet, men dette innebærer at tjenestene må avgrensnes og beskrives som en del av landskapets verdier. ELC har likheter med økosystemtjenestebegrepet i den forstand at den vektlegger allmenhetens og ikke bare ekspertens vurderinger.

Vektleggingen av landskapet som en møteplass mellom natur og mennesker – og hvordan samspillet mellom dem former landskapets karakter – er et uttrykk for hvordan landskapsforståelsen har endret seg gjennom de siste 50 årene – fra å se på naturens mangfold og kulturmiljø som ulike vernekategorier (sektorinteresser) til å vurdere det helhetlige landskapet som en samfunnsarena og ressurs. UNESCOs Verdensarvskonvensjon fra 1972 vektlegger også dette samspillet, og har vært en viktig platform for utvikling og implementering av en helhetlig landskapsforståelse. I dag forstås landskap som en møteplass som representerer både fortid og nåtid og som rommer kunnskap om både den naturhistoriske og kulturhistoriske utviklingen. Landskap forstås ikke bare

som en fysisk, avgrensning avgrensning, men også som en sosial arena. Her møtes også det ytre og det indre – hvor det aktive møtet med landskapet (og fortellinger om det) gir mennesker opplevelser, kunnskap og skaper karakter og identitet. En slik definisjon av landskap har også brakt med seg nye måter å forvalte og arbeide med landskap på, blant annet gjennom en økende grad av involvering fra lokale og regionale aktører, mer vekt på tverrsektoriell planlegging og bred medvirkning.

Både økosystemer og kulturmiljø har en relasjon til landskap. Natur og kultur er ofte innvevd i hverandre og beriker hverandre gjensidig (se f.eks. boks 2). Landskap utgjør en helhet av kultur- og naturarv, og fanner både det naturgitte mangfoldet og menneskenes fotavtrykk gjennom hele vår historie. Europarådet peker på at landskapet spiller en viktig rolle av allmenn interesse på det kulturelle, økologiske, miljømessige og sosiale plan, og utgjør en ressurs som er gunstig for økonomisk aktivitet, og at vern, forvaltning og planlegging av landskap kan bidra til å skape arbeidsplasser (jf Landskapskonvensjonen).

I nordisk sammenheng har arbeidet med landskap innenfor Nordisk ministerråd vært viktig for å utvikle en felles plattform for arbeidet med landskap på tvers av fagdisipliner og forvaltningsinstanser, særlig fra 1990-tallet. Publikasjonen "Kulturmiljøet i landskabet. Handlingsplan for den 3. dimensjon i det nordiske miljøsam arbeidet" (Nord1996:36) har vært viktig for "den nordiske forvaltningsmodellen", der natur-, kulturminne- og landsbruksforvaltningene har arbeidet tett sammen om landskap (men se også Nordisk ministerråd 2000 og 2004, som er tema-vise oppfølginger av rapporten fra 1996).

I Nordisk ministerråds rapport *Nordens landskap* fra 2003 er det presentert et antall overordnede fellesutfordringer for landskapsarbeidet i de nordiske landene:

- å se natur- og kulturdimensjonene i landskapet i sammenheng
- å løfte fokus fra enkeltobjekter og småarealer til helheter og større landskap
- å øke befolkningens kunnskap, engasjement og medvirkning i landskapsarbeidet.

I *Strategi for arbeid med landskap* (2007) utarbeidet i fellesskap av daværende Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren er landskapsverdiene presentert i tre grupper:

- Landskap gir viktig kunnskap om prosessene i naturen, kulturhistorien og samspillet mellom menneske og natur gjennom hele vår historie.
- Landskap er en ressurs for opplevelse og livskvalitet og bidrar til stedstilknytning og følelse av identitet og tilhørighet.
- Landskap er en økonomisk ressurs og en bruksressurs som kan nyttiggjøres på mange måter. Betydningen varierer fra landbrukets direkte næringsrettede ressursutnytting til den betydning et attraktivt landskap har både direkte og indirekte for bokvalitet, rekreasjon og reiseliv.

Figur 29: Måstad, Værøy, Norge

Sporene etter fiskerbondens utnyttelse av økosystemtjenester er fortsatt synlige i den fraflyttede grenda Måstad på Værøy, Norge. Foto: Jørgen Holten Jørgensen.

Boks 9

Island: Stykkishólmur på Vestlandet

Stykkishólmur på Vestlandet er et godt eksempel på et reisemål der tilreisende har et lengre opphold. Dette skyldes blant annet det vellykkede bevaringsarbeidet som bringer besøkende tilbake til fortiden. Stykkishólmur ligger ved fjorden Breiðafjörður, og er utgangspunkt for båtturer til flere fjorder.

Dette landskapet er preget av utallige små øyer og skjær. De fleste øyene er gresskledd og med gode vekstvilkår for planter som f.eks. angelikarot. Noen av øyene har en lang historie. De er viktige deler av det store bildet som utgjør Islands handelshistorie, kultur og byggeskikk. Øyene var tidligere bebodde. Bortsett fra et lite antall fastboende har de i dag bare sommergjester. Det drives imidlertid fortsatt handel med dun og egg i området. Antall besøkende øker stadig. Breiðafjörður er fredet, noe som begrenser tilgangen til de mest sårbare områdene. Stedets natur, økosystem, kulturlandskap, turister og både gamle og nye arbeidsmuligheter er enestående eksempler på ulike økosystemtjenester.

Figur 30: Stykkishólmur på Vestlandet, Island

Foto: Minjastofnun.

5.2 Landskap og økosystemtjenester

Natur- og kulturarv, landskap og økosystemtjenester er nært knyttet til hverandre. Landskap utgår, både konkret og symbolsk, fra relasjoner mellom natur og kultur. Derfor må enhver fortolkning, forståelse og forvaltning av landskap bygge på tverrdisiplinære og tverrsektorielt samarbeid.

Pr. definisjon er det økosystemer som bidrar med økosystemtjenester. Når kulturarven tilskrives verdi, er f.eks. forståelsen av kulturlandskapets historie viktig. Det kan forstås og tolkes ut fra landskapets karakter og bebyggelse og fra enkelte landskapselementer som steinmurer og demninger. Som oftest ser man på slike elementer som "ikke-levende", og de inngår derfor ikke i økosystemtjenestenes verdsettingssystem. Men man kan også se disse landskapselementene og bebyggelsen i landskapet som produkter av økosystemtjenesten matproduksjon (her: landbruk), og dermed blir det lettere å inkludere dem i verdsetting knyttet til økosystemtjenester. Det samme gjelder kystkultur og fiskehavner, som er produkter av økosystemtjenesten matproduksjon (her: fiske). Det er viktig å løfte blikket. Fremveksten av en økosystembasert naturforvaltning som fundament for en bærekraftig forvaltning medfører et utvidet perspektiv som også vektlegger økologiske sammenhenger og større forvaltningsenheter (f.eks. fra enkeltbiotoper til våtmarker eller marine økosystemer). Økosystemtjenester handler om helheter og sammenhenger, ikke enkeltarter eller konkrete biotoper. Det samme gjelder helhetlig forvaltning av landskap.

Grensedragningsprinsipper som er diskutert ovenfor har betydning for hvilke kulturmiljøverdier som vil kunne omfattes av økosystemtjenestevurderinger. Det vil ikke være formålstjenlig å "tvinge" kulturminner inn som økosystemtjeneste, men heller løfte fram at kulturminner og kulturarv må inn i den praktiske forvaltningen og i et bredere analyseapparat. Som utgangspunkt for utvikling av vurderingsmetoder for økosystemtjenester vurderer gruppen at en vid tolkning, som vist ovenfor, bør legges til grunn.

En helhetlig landskapstilnærming kan således supplere og utfylle en ren økosystemtjenestetilnærming. Dette er også utgangspunktet i en viktig svensk studie, som har sett nærmere på hvordan man kan kombinere en analyse av økosystemtjenester med metoder for å dokumentere kulturhistoriske verdier i landskapet (Tengberg *et al.* 2012). Studien viste at kulturminneforvaltningens metoder kan bidra med analyser av og kunnskap om kulturhistoriske verdier og historiske endringsprosesser i landskapet, og således bidra med kunnskap om tidsdybde i romlige studier av landskap. Dette bidrar med kunnskap om bruk, opplevelser og

identitet; som alle er viktige perspektiver å integrere i analyser og beslutningsprosesser om forvaltning av landskap og økosystemtjenester. Kulturarven utgjør kunnskaps-, opplevelses- og bruksressurser som gir plattform for bevisste valg knyttet til ressursforvaltning og bruk og utvikling av økosystemtjenester.

Naturgrunnlaget har til alle tider vært fundamentalt for menneskene. Svært mange kulturminner og -miljøer er knyttet til menneskenes bruk av naturens ressurser. Økosystemtjenestetilnærmingen anvendt på landskapsfeltet kan øke bevisstheten om dette. Ved vurdering av landskapsverdier vil det være nødvendig å tenke helhet, og begge forvaltningsfelt vil være tjent med å samhandle for å fremme en helhetlig verdivurdering. Gjennom et slikt samarbeid vil det også være lettere å synliggjøre og formidle verdiene. Prosjektgruppen har sett flere eksempler (Sverige, Finland, jf boks 8 og 10) på hvordan arbeid som har utgangspunkt i økosystemtjenestetilnærmingen også inkluderer vurdering av kulturarv, og at dette er en fruktbar måte å gripe de samlede landskapsverdier i prioriteringsprosesser i ressursforvaltning og i samfunnsutvikling. Dette er også utgangspunktet i en nylig gjennomført studie i regi av Gøteborgs Universitet hvor det empiriske utgangspunktet er Jämtlands- og Härjedalsfjellene (Eliasson *et al.* 2015). Prosjektet skal identifisere kulturelle tjenester i fjellandskapet gjennom å synliggjøre hva som finnes i landskapet i dag og i et historisk perspektiv, og se på dets betydning og verdi. Slike perspektiv gir en ramme for en mer helhetlig tilnærming til arbeidet med bærekraftig utvikling. En økosystemtjenestetilnærming som tar utgangspunkt i det samlede kultur- og naturmangfoldets betydning og verdi kan tjene som et supplement til det tradisjonelle arts- og naturtypevernet eller objekt- og kulturmiljøbevaringen. Alle de faktorene som er nevnt her utgjør en helhet. Det er derfor gode grunner til å inkludere landskapets ulike verdier og komponenter når økosystemtjenester skal vurderes og verdsettes.

Figur 31: Fangstgrav ved Gråvåhø, Norge

Interaksjon mellom mennesker og natur setter varige spor. Foto: Marte Boro.

Boks 10

Finland: Kulturarv, landskap och ekosystemtjänster – Nylands landskapsplan som exempel

Här presenteras en utredning, som har gjorts i samband med beredningen av den fjärde etapplandskapplanen av landskapet Nyland där vi ser närmare på hur man inom projektet analyserade de kulturella ekosystemtjänsterna. I landskapsplanen presenteras principerna för områdesanvändningen och samhällsstrukturen samt de mål som viktiga för utvecklingen av landskapet.

Produktionspotentialen för Nylands grönstruktur bedömdes med en GreenFrame-metod som forskarna i Finlands miljöcentral har utvecklat. Syfte med metoden är att identifiera och beskriva ett områdes grönstruktur och nyckelområden med hjälp av den regionala variationen av produktionspotentialen för ekosystemtjänsterna.

Genom GreenFrame-metoden har man speciellt velat ta hänsyn till de immateriella ekosystemtjänsterna, såsom de för människans och naturens välmående viktiga reglerande och understödjande ekosystemtjänsterna och kulturella ekosystemtjänsterna. Immateriella ekosystemtjänster lämnas ofta i bakgrunden i beslutsfattandet, eftersom det anses vara svårt att bedöma eller mäta dem.

I analysen av ekosystemtjänsterna användes en anpassad version av CICES-klassificeringen (CICES v. 4.3). De kulturella ekosystemtjänsterna delades in i fem grupper:

1. Natur som rekreation – växter, djur och landskap – t.ex. fågelskådning, dykning, klättring, båtliv, fritidsfiske och -jakt.
2. Natur som källmaterial och plats för forskning och undervisning.
3. Estetik och kulturarv – historiska dokument och avlagringar, kulturarv, natur som inspiration för konst, naturskönhet.
4. Naturens andliga, heliga, symboliska eller emblematiske betydelse – nationella, regionala eller lokala symboliska arter och objekt, platskänsla (sense of place), heliga platser.
5. Naturens värde i sig och dess värde som ett arv för kommande generationer – viljan att bevara växter, djur, ekosystem, landskap på grund av deras egenvärde eller för att brukas av kommande generationer, ett moral-etiskt synsätt eller en övertygelse.

Med tanke på kulturarv är det anmärkningsvärt att gruppen i CICES-klassificeringen Intellectual and representative interactions är indelad här till två grupper (2 och 3). Teman som gällde kulturarv och kulturmiljö var: värdefulla landskap, byggda miljöer och kulturmiljöer av riksomfattande eller regional betydelse samt fornlämningar och vårdbiotoper.

De kulturella ekosystemtjänsterna granskades och analyserades genom att utvärdera deras tillgång (produktionspotential) och efterfrågan. De kulturella ekosystemtjänsternas efterfrågan har man utvärderat genom två metoder: genom en tillgänglighetanalys och en internet-baserad kartenkät. Svararna i enkäten märkte ut på kartan ställen och platser som var viktiga för dem, och de grupperade dem i enlighet med de teman som valts för de kulturella ekosystemtjänsterna. I enkätens anvisningar angavs naturen som utgångspunkten för markeringarna, men i markeringarna spår av människans verksamhet fick även ingå. Det var vanligt att flera teman bildade regionala koncentrationer i svaren. Enligt forskarna visade det att svararna ofta knöt flera olika betydelser till platserna.

Över 40 % av alla svar anknyter till kulturella ekosystemtjänsternas tredje grupp, det vill säga till estetik och kulturarv. Även i de andra temana kan man hitta kopplingar till betydelser i anslutning till kulturarv eller kulturmiljö. I många (15 %) svar togs även frågan om kulturarv upp, såsom platser med krigs- eller industrihistorisk betydelse, herrgårdsmiljöer och fornhistoria.

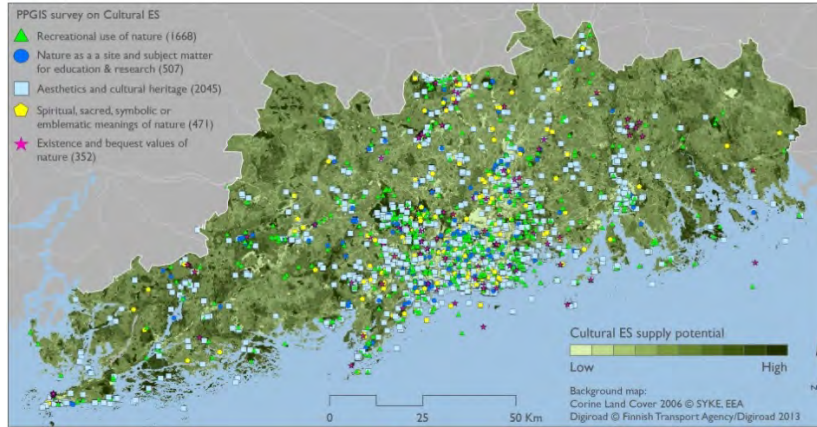
Figur 32: Lappträsket, Västra Nyland, Finland

Biologiskt kulturarv och ekosystemtjänsterna har en stark koppling. Vid Lappträsket i Västra Nyland har det funnits en tät jordbrukande bosättning under järnåldern. Människans långa tillvaro och inverkan ses tydligt i dagens landskap. På ängarna i Brobacka hittar man många arter som har haft nytta av slåttern och betandet som pågått i sekler. Området hör till de mest värdefulla natur- och kulturmiljöerna i hela Finland.

Bild Museiverket/Sirkka-Liisa Seppälä 2005.

Figur 33: "Public Participatory GIS" av de kulturella ekosystemtjänsterna i Nyland

Platser som svararna i enkäten "Naturens betydelse för nylänningarna" märkte ut på kartan. Platserna är indelade i fem olika kulturella ekosystemtjänstgrupper . Bild: Copyright Finlands miljöcentral, i Jäppinen & Heliölä 2015.

Boks 11

Slutsatser gällande kulturarv och ekosystemtjänster i Finland – behovet av nya synsätt, kvalitativa data, metoder och analyser

Tillsvidare har man i Finland använt riksomfattande databaser för kulturmiljön (värdefulla kulturhistoriska miljöer, register för byggnadsarv och fornlämningar) som material för analys av kulturella ekosystemtjänster. Vi har flera problem med kvaliteten av data (bristfällig, föråldrad, heterogen. Inom planläggningen och olika projekt har man samlat in mycket material, som kan vara av bättre kvalitet, men det är svårt att skapa riksomfattande datasystem.

Kulturella ekosystemtjänster som begrepp ska fördjupas – kulturarvets betydelse och värde i detta är svagt definierade. Det är viktigt att utveckla kvalitativa metoder kring samverkan och delaktighet, som upplevelsebaserade data, dokumentanalys, enkät, analys av sociokulturella värdering. Utvecklingen av analysen kräver att vi som experter inom kulturmiljöfrågor också är med i skapandet av metoder och indikatorer som tar fram den historiska dimensionen i analysen. För att kopplingen mellan kulturarv och ekosystemtjänster ska bli mera tydlig är det nödvändigt att:

- ställa frågor som är anpassade för ekosystemtjänster
- skapa metoder som är anpassade för dessa frågor och för data i anslutning till dem
- inventera och dokumentera med nya metoder
- definiera och analysera det som har dokumenterats
- föra en öppen dialog med alla andra aktörer som vill vara med
- analysera den ekonomiska och samhällsliga dimensionen av kulturarv som ekosystemtjänster.

5.3 Oppsummering av kapitlet

I arbeidet med landskap er det nødvendig å tenke helhet, og både natur- og kulturminneforvaltningen er tjent med å samhandle for å fremme en helhetlig forvaltning av de samlede natur- og kulturminneverdiene. Et slikt samarbeid vil synliggjøre mangfoldet av verdier, og det vil være lettere å formidle verdiene og gi grunnlag for prioriteringer i ressursforvaltning og samfunnsutvikling. Økosystemtjenestetilnærmingen kan være en plattform for å synliggjøre og styrke landskapets samlede kultur- og naturverdier og for å videreutvikle samarbeidet mellom de to forvaltningsområdene.

6. Konklusjoner og anbefalinger

Gruppen har vurdert om og eventuelt hvordan kulturminneforvaltningen kan bruke økosystemtjenestetilnærmingen for å styrke våre vurderinger. Prosjektgruppen har med utgangspunkt i de følgende to hovedproblemstillingene fra Nordisk ministerråd, drøftet sammenhenger, muligheter og begrensninger mellom kulturarv og økosystemtjenester:

1. Vilka delar inom kulturarvsområdet som kan vara relevanta inom økosystemtjänstarbetet?
2. Hur kulturarvsområdet kan dra nytta av tankegångar inom arbete kring økosystemtjänster som led i att belysa det samhällsekonomiska värdet av kulturarven?

Prosjektgruppen vil innledningsvis vise til at økosystemtjenestetilnærmingen og kulturminneforvaltningens tradisjonelle arbeid med verdier ikke kan erstatte hverandre, men de kan supplere hverandre.

Arbeidet med rapporten munner ut i følgende hovedkonklusjoner:

Prosjektgruppen ser at kulturarvområdet kan bidra til å konkretisere og utvikle de kulturelle økosystemtjenestene

Prosjektgruppen ser at begrepsapparatet knyttet til kulturelle økosystemtjenester er lite utviklet. NOU 2013:10 og SOU 2013:68 identifiserer begge et behov for å utvikle hva som ligger i kulturelle økosystemtjenester – både som begrep og i faktisk anvendelse. Gruppen deler denne konklusjonen og anbefaler at temaet utforskes ytterligere.

Kulturminneforvaltningen har vært engasjert i verdidebatter i lengre tid, med utgangspunkt i en humanistisk tradisjon. Dette kan danne et supplement til økosystemtjenestetilnærmingen, spesielt knyttet til å lese historisk dybde inn i landskapet og slik sett gi dypere innsikt i kontinuiteten i samspillet mellom natur og kultur. Prosjektgruppen oppfatter blant annet kunnskap som et element i de kulturelle tjenestene; kunnskap som forutsetning for opplevelse og kunnskap som grunnlag og forutsetning for å gjøre gode bærekraftige valg. Dette vil gi et viktig kvalitativt bidrag til verdsetting av økosystemtjenester.

Prosjektgruppen ser at kulturminneforvaltningen kan bruke en del begreper og tilnæringer knyttet til økosystemtjenester

Økosystemtjenestetilnærmingen setter mennesket i sentrum og kan bidra til å utvikle det antroposentriske perspektivet innenfor kulturminneforvaltningen. Gjennom dette perspektivet fremheves også betydningen av allmenn deltakelse i verdsetting, som implementering av Farokonvensjonen og Landskapskonvensjonen forutsetter.

Målet med økosystemtjenester er å synliggjøre tjenestene med utgangspunkt i at de sjelden verdsettes, vektas eller er godt synlige i beslutningsprosesser og forvaltning. Tilnærmingens mål om å synliggjøre verdier i samfunnsutviklingen er knyttet til et større analytisk rammeverk, som gjør det mulig metodisk og systematisk å jobbe med verdsetting, også monetær verdsetting. Gjennom dette viser tilnærmingen at den evner å få frem flere aspekter ved en sak og sikre et best mulig beslutningsgrunnlag. Her vil det være inspirasjon og kunnskap å hente for kulturminneforvaltningens arbeid med å belyse kulturarvens samfunnsøkonomiske betydning.

Monetær verdsetting av kulturminner og kulturmiljøer vil være hensiktsmessig i en del tilfeller, men vil ikke kunne fange opp alle de verdiene som de representerer.

I likhet med økosystemtjenester handler verdiskaping om å skape verdier for mennesker. Disse to tilnærmingene griper inn i hverandre, og prosjektgruppen ser at det er felles erfaringer og et kunnskapsgrunnlag å bygge videre på.

Prosjektgruppen understreker behovet for helhet i forvaltning av kulturminner, kulturmiljøer og natur

Vår gjennomgang viser at det er viktig å bygge videre på den "nordiske modellen" som ser natur- og kulturverdier i sammenheng; i verdsetting, forvaltning og bruk.

Dette impliserer at naturforvaltningen og kulturminneforvaltningen må fortsette sitt samarbeid på en måte som gir læringsutbytte for begge parter. Prosjektgruppen ser at landskapet er en møteplass hvor økosystemer og kulturminner og -miljø griper inn i hverandre. Dette understøtter at naturforvaltningen og kulturminneforvaltningen er tjent med å samhandle. Vi ser at økosystemtjenestetilnærmingen kan gi en ramme for dette. Økosystemtjenestetilnærmingen kan være et utgangspunkt for å synliggjøre naturens verdier, samtidig som den bør suppleres med verdsettingsperspektiver og begreper fra kulturminneforvaltningen. Kulturhistorisk og økologisk forståelse og argumentasjon vil i sum styrke en bærekraftig forvaltning av landskapet.

Veien videre

Prosjektgruppen vil understreke at den oppfatter prosjektet og rapporten som starten på en viktig diskusjon knyttet til kulturarvens samfunnsmessige betydning. Det pågår allerede viktige diskusjoner om en fornyelse av begrepsapparat, politikk og praksis også på kulturminnefeltet, blant annet knyttet til behovet for lokal forankring og demokratisering. Å synliggjøre verdier, begrunnelser og valgmuligheter er avgjørende for feltets legitimitet, for mobilisering og engasjement; både hos politikere og allmenheten. Det er derfor viktig å se prosjektgruppens arbeid som en del av en større prosess.

Videre vil prosjektgruppen vise til at det, gitt arbeidets mandat og omfang, er en rekke tilknyttede problemstillinger som det ikke har vært mulig å utforske eller drøfte, og som det vil være viktig å få belyst og diskutert fremover. Dette gjelder blant annet mulige negative konsekvenser av å ta i bruk begrepsapparat og modeller fra samfunnsøkonomisk teori på kulturminnefeltet.

Prosjektgruppen anbefaler at det arbeides videre ut fra konklusjonene i rapporten. Mot denne bakgrunn ser prosjektgruppen for seg flere muligheter, f.eks. et aksjonspreget FoU-program i et utvalg urbane og rurale landskap hvor natur- og kulturminneforvaltning inngår i samarbeid med andre viktige utviklingsaktører.

Figur 34: Nordmarka, Oslo

Foto: Marit Kristine Vea.

Referanser

- Bieling, C. & T. Plieninger (2010). Linking Ecosystem Services with Cultural Landscape Research. In *GAIA* 19/4 (2010). 269–277.
- Brandtzæg, B. A. og P.I. Haukeland (2011). Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2010: oppsummering og anbefalinger. TF-notat 5/2011, Telemarksforskning, Bø 2010.
- Brandtzæg, B.A., P.I. Haukeland, T. Magnussen og E. Søvting (2010). Verdiskaping på tvers –dybdestudier blant pilotprosjekter i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner, NF-rapport 5/2010, Nordlandsforskning, Bodø.
- CAFF (2013). Arctic biodiversity assessment. Status and trends in Arctic biodiversity. (H. Melfoite, editor). *Conservation of Arctic Flora and Fauna* (CAFF), Akureyri, Iceland.
- Cernea, M.M. (2001). *Cultural Heritage and Development: a Framework for Action in the Middle East and North Africa*. Washington D.C.: World Bank.
<http://dx.doi.org/10.1596/0-8213-4938-4>
- Chan, K.A.; Anne D. Guerry, Patricia Balvanera, Sarah Klain, Terre Satterfield, Xavier Basurto, Ann Bostrom, Ratana Chuenpagdee, Rachelle Gould, Benjamin S. Halpern, Neil Hannahs, Jordan Levine, Bryan Norton, Mary Ruckelshaus, Roly Russell, Jordan Tam, And Ulalia Woodside (2012a). Where are Cultural and Social in Ecosystem Services? A Framework for Constructive Engagement. *BioScience*, August 2012 / Vol. 62 No. 8.
- Chan, K. M. A., T. Satterfield, and J. Goldstein (2012b). Rethinking ecosystem services to better address and navigate cultural values. *Ecological Economics* 74: 8–18.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.11.011>
- CICES, ver 43. – *The Common International Classification of Ecosystem Services*.
<http://cices.eu/>
- Civitas (2011). *Klimagassberegninger for vernede boligbygg vs. nye lavenergiboliger*.
- Council of Europe (CoE)(2000). *European Landscape Convention*. Florence.
- Council of Europe (CoE)(2005). *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro, Portugal.
- Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren (2007). *Strategi for arbeidet med landskap*.
- Daniel *et al.* (2012). Contributions of cultural services to the ecosystem services agenda. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Published online 21st May 2012. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1114773109>
- Eliasson, Ingegärd; Igor Knez;Ewa Ljungdahl; Malin Weijmer; Ola Hanneryd; Eva Karlsson (2015). *Fjällandskap – betydelsen av kulturella ekosystemtjänster*. Forelesning på Högre Seminariet, Gøteborgs Universitet, Institutionen för kulturvård.
- Eyþórsdótti, Katrín Svana (2014). *Hagrænt mats á þjónustu vistkerfa í Elliðaárdal*
http://reykjavik.is/sites/default/files/yomis_skjol/skjol_frettir/katrinsvanaeythorsdottir_2014-ellidaardalurhagraentmat_-_rvkborgnsn.pdf

- Ferðamálastofa. Icelandic Travel Board (2014).
<http://www.ferdamalastofa.is/static/files/upload/files/201085101243sk-rsla-talnag-gn-um-fer-am-l-slandi-og-arfagreining.pdf>
- Finnish ecosystem service indicators:
<http://www.biodiversity.fi/ecosystemservices/home>
- Fredengren, Christina; Ola Wolfhechel Jensen & Åsa Wall (red.) (2012). *I valet och kvalet. Grundläggande frågor kring värdering och urval av kulturarv*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- von Heidenstam, Verner (1894). *Modern barbarism; några ord mot restaurerandet af historiska byggnader*. A. Bonniers Forlag, Stockholm.
- Ibenholt, K., Bowitz, E., Becken, L-E. (2011). *Verdiskaping og kulturminner*. Econ Pöyry forskningsrapport nr. 2009–057.
- Incentive (2015). *Værdien af bygningsarven*. København.
- Jäppinen, Jukka-Pekka & Janne Heliölä (eds.) (2015). *Towards A Sustainable and Genuinely Green Economy. The value and social significance of ecosystem services in Finland (TEEB for Finland). Synthesis and roadmap. The Finnish Environment 2015*. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152815/FE_1_2015.pdf?sequence=1
- Kettunen *et al.* (2012). *Socio-economic Importance of Ecosystem Services in the Nordic Countries – Synthesis in the context of The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB)*. TemaNord 2012:559. Nordisk ministerråd, København.
- Kolstad, Charles D. (2000). *Environmental Economics*. Oxford University Press, New York.
- Licciardi, G. og Amirtahmasebi, R. (eds). (2012). *The Economics of Uniqueness. International Bank for Reconstruction and Development*. The World Bank, Washington. <http://dx.doi.org/10.1596/978-0-8213-9650-6>
- MA (2003). *Ecosystems and Human Well-being: A Framework for Assessment*. A Report of the Conceptual Framework Working Group of the Millennium Ecosystem Assessment. Island Press, Washington DC.
- MA (2005a). *Millennium Ecosystem Assessment*. General Synthesis Report. Island Press, Washington DC.
- MA (2005b). *Millennium Ecosystem Assessment*. Biodiversity Synthesis Report. Island Press, Washington DC.
- MA (2005c). *Millennium Ecosystem Assessment*. Ecosystems and Human Well Being: Current Status and Trends. Island Press, Washington DC.
- Maes *et al.* (2013). *Mapping and Assessment of Ecosystems and their Services. An analytical framework for ecosystem assessments under action 5 of the EU biodiversity strategy to 2020*. Publications office of the European Union, Luxembourg.
 Doi: 10.2779/12398
- Miljøverndepartementet (2013). Meld. St. 35 (2012–2013) *Framtid med fotfeste*. Departementenes servicesenter, Oslo.
- Mydland, L. og W. Grahn (2012). Identifying heritage values in local communities. *International Journal of Heritage Studies* 18(6): 564–587.
<http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2011.619554>
- Mydland, L. (2013). Olavsrosa: en alternativ kulturarv diskurs. I: Swensen, G. (red). (2013). *Å lage kulturminner*. Novus forlag, Oslo.

- Liselott Eriksson (2015). *Slutrapport. Ekotjänster i Nacka stad – Grönstrukturplanering på västra Sicklaön utifrån ett ekosystemperspektiv*. Nacka kommun (in press).
- Naturvårdsverket (2012). *Sammanställd information om ekosystemtjänster*. Skrivelse 2012-10-31 Ärendenr: NV-00841-12.
- Navrud, S. og Ready, C.S. (eds) (2002). *Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artefacts*. Cheltenham, UK: Edward Elgar. <http://dx.doi.org/10.4337/9781843765455>
- Nordisk ministerråd (1996). *Kulturmiljøet i landskabet. Handlingsplan for den 3. dimension i det nordiske miljøsamarbejde*. Nord 1996:36. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.11.009>
- Nordisk ministerråd (2000). *Jordbrukslandskapets kulturverdier – utfordringer i et tværsektorielt samarbeid*. Nord 2000:18).
- Nordisk ministerråd (2003). *Nordens landskap*. Nord 2004:550.
- Nordisk ministerråd (2004). *Historisk kystkultur*. En resource i nutiden. Nord 2004:6. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden:org:diva-1848>
- Nordisk ministerråd (2011). *Aktivera natur och kulturarv för hållbar utveckling och tillväxt*. TemaNord-rapport 2011:526. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden:org:diva-1034>
- Nordisk Ministerråd (2012). *Nordisk miljøhandlingsprogram 2013–2018*. <http://dx.doi.org/10.6027/ANP2012-763>
- Norges forskningsråd (2014). *Miljø i alt – FoU-strategien Miljø21*. Norges forskningsråd, Oslo.
- Norgaard, Richard B. (2010). Ecosystem services: From eye-opening metaphor to complexity blinder. *Ecological Economics* 69 (2010), 1219–1227.
- NOU 2013: 10. *Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester*. Norges Offentlige Utredninger – avlevert til Miljøverndepartementet. Departementenes service-senter, Oslo.
- Nyhedsindslag fra Reykjavíks kommune. <http://reykjavik.is/frettir/reykjavikurborg-hlytur-natturu-og-umhverfisverdlaun-nordurlandarads-2014>
- Nylands etappslandskapplan 4: http://www.uudenmaanliitto.fi/sv/regionplanering/bereds_som_bast_etappslandskapsplan_4
- Primmer, Eeva; Leena Kopperoinen, Outi Ratamáki, Janne Rinne, Petteri Vihervaara, Elina Inkiläinen, Olga Mashkina & Pekka Itkonen (2012). Ekosysteempalveluiden tutkimuksesta hallintaan – kirjallisuuskatsaus ja tapaustarkasteluita (Från forskning till hantering av ekosystemtjänster – litteraturoversikt och fallstudier). *Suomen ympäristö 39/2012*. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38795/SY_39_2012.pdf?sequence=1
- Omland, Atle, Birgitte Skar og Knut Fageraas (red.) (2007). *Kulturminner og verdiskaping i Norden*. TemaNord 2007:609.
- Regeringens proposition 2013/14:1. *Budgetpropositionen för 2014*. Stockholm.
- Reykjavíks masterplan 2010–2030. http://reykjavik.is/sites/default/files/adalskipulag/08-graena_borgin.pdf
- Reykjavíks masterplan 2010–2030. http://reykjavik.is/sites/default/files/skrifstofur_radhuss/skrifstofaborgarstjora/Stefnur/umhverfis_og_au_lindastefna.pdf

- Riksantikvaren (1987). *Kulturminner fra nyere tid. Verneverdier og utvelgelseskriterier*. Informasjon fra Riksantikvaren, hefte nr. 3. Oslo.
- Riksantikvaren (2001). *Alle tiders kulturminner: hvorfor og hvordan verner vi kulturminner og kulturmiljøer?* Oslo.
- Riksantikvarieämbetet (2010). *Ökonomisk värdering av kulturmiljön. Resultat från värderingsstudier av kulturresevat i Småland*. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet (2013). *Årsredovisning 2013*. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet (2014). *Kulturhistorisk värdering och urval. Plattform för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Rapport från Riksantikvarieämbetet. Remiss. Stockholm.
- Setten, Gunnhild; Marie Stenseke and Jon Moen. (2012). Ecosystem services and landscape management: three challenges and one plea. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management* 8 (4): 305–312.
<http://dx.doi.org/10.1080/21513732.2012.722127>
- Siguraðardóttir, Kristín Huld (2010). *Hagrænt gildi fornleifa, viðhorfskönnun meðal Íslendinga og erlendra ferðamanna*. Afgangsprójekt i MPA i offentlig administration, 2010, Islands Universitet.
- Skogheim, Ragnhild og Guri Mette Vestby (2010). *Kulturarv og stedsidentitet. Kulturarvens betydning for identitetsbygging, profilering og næringsutvikling*. NIBR rapport: 2010:14.
- SOU 2013:68. *Synliggöra värdet av ekosystemtjänster – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Miljö- och energidepartementet, Stockholm.
- Spash, Clive (2008). How much is that Ecosystem in the Window? The One with the Bio-diverse Trail. *Environmental Values* 17 (2008): 259–284.
<http://dx.doi.org/10.3197/096327108X303882>
- Statens kulturråd, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Svenska filminstitutet (2014). *Redovisning av projekt med kulturanknytning i EU:s strukturfonder 2013*.
- Statens vegvesen (2014). *Konsekvensanalyser. Veiledning Håndbok V 712*. Statens vegvesen, Oslo.
- Swensen, Grete; Jerpåsen, Gro B.; Sæter, Oddrun; Tveit, Mari Sundli (2013). Capturing the Intangible and Tangible Aspects of Heritage: Personal versus Official Perspectives in Cultural Heritage Management. *Landscape Research* 2013 ;Volum 38.(2) s. 203–221. <http://dx.doi.org/10.1080/01426397.2011.642346>
- TEEB (2010a). *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Ecological and Economic Foundations*. Edited by Pushpam Kumar. Earthscan, London and Washington.
- TEEB (2010b). *The Economics of Ecosystems & Biodiversity. Mainstreaming the Economics of Nature. A Synthesis of the Approach, Conclusions and Recommendations of TEEB*. TEEB, October 2010.
- Tengberg, Anna, Susanne Fredholm, Ingegård Eliasson, Igor Knez, Katarina Saltzman, Ola Wetterberg (2012). Cultural ecosystem services provided by landscapes: Assessment of heritage values and identity. *Ecosystem Services* 2(2012)14–26.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ecoser.2012.07.006>
- Tuvendal, M. (2014). *Ökosystemtjänster för hvem?* Forelesning vid Vattendagerna 2014 Kristianstad.
- UNESCO (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris.

Unnerbäck. A. (2002). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm : Riksantikvarieämbetet.

Vatn, Arild (2005). *Institutions and the Environment*. Edward Elgar. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA.

Summary

This report provides a summary of the project “Cultural heritage as an ecosystem service. A feasibility study”.

The project has looked in depth at the relationships between ecosystem services and cultural heritage, and discusses connections, opportunities and limitations in this interface.

In recent years, ecosystem services have emerged as a new and important concept in the management of natural resources, and the concept is being increasingly integrated into political goals both nationally and internationally. The ecosystem services approach has also developed into a field of research in its own right. This approach emphasises recognising, interpreting and, where possible, integrating economic and other values that are contained within ecosystems, and at the same time identifying the values that ecosystems provide for human beings. The approach is anthropocentric, and ecosystems as a platform provide new opportunities to link natural resource management with human needs and other societal interests in a better way. The Nordic countries are considering how this approach can and should be used in environmental politics in general, and in natural resource management in particular.

The report begins with an account of the background and purpose of the project and the boundaries that have been set for the work, followed by a description of the origins of the ecosystem approach in the UN system. A number of examples from work with ecosystem services in the Nordic countries (with the exception of Denmark) are presented. In the Nordic countries there is close co-operation between the natural resources sector and the cultural heritage sector, including adding value and working with cultural landscapes. Based on this, the project has investigated the relevance of the ecosystem services approach for the cultural heritage field and a number of different explanations and practical examples are given.

Chapter 2 highlights similarities and differences between cultural heritage values and ecosystem services. The chapter discusses how cultural heritage can be seen as being integrated in a number of ecosystem services, and also considers what should come under the category of “cultural services” (in Norway this is also known as “experience and knowledge services”). A comparison is made of the cultural heritage administration’s value categorisation systems and cultural services. This leads into a reflec-

tion on whether values in cultural heritage and ecosystems services cannot replace each other, but can complement each other.

In chapter 3, the project group looks more closely at how the cultural heritage administration has been working to make the social significance of cultural heritage both concrete and visible, and how this affects the ecosystem services approach.

Chapter 4 starts with the anthropocentric perspective in the ecosystem services approach which puts the needs of humankind at the centre. This implies that human beings must participate in setting values, and the project group discusses how work with a wider and more inclusive administration of cultural heritage can be seen in conjunction with the ecosystem services approach.

Chapter 5 discusses the landscape as a meeting point between nature and humankind. Knowledge about cultural heritage may increase the readability of the landscape and will also increase the experience of the depth of time and generate insights into the ways of life of earlier cultures. Based on this, it is recommended that the natural resources- and cultural heritage administrations adopt a unified approach in their assessments of values. An understanding of historic depth is also essential for the sustainable management of natural and cultural heritage resources.

Finally the project is summarised and the way ahead is outlined. The project group suggests that:

- The cultural heritage administration could adopt a number of concepts from the ecosystem services approach. The cultural heritage arena can benefit to some extent from the ecosystem services approach, primarily by developing the cultural heritage administration's assessment system, and making visible the significance of cultural heritage as a societal resource.
- Perspectives from the cultural heritage administration can contribute to making the cultural services more concrete, but at the same time there is a need for further theoretical and practical knowledge about the relationship between cultural heritage and ecosystem services. The work of the cultural heritage administration on historic depth, together with values associated with knowledge and experience, can contribute to a more unified assessment of values.

The report stresses the need for homogeneity in the natural resources and cultural heritage administrations, and the ecosystem services approach could be an important platform for further cooperation between the two sectors.

Appendix 1: Ordforklaringer

Konsekvensutredning

En konsekvensutredning (KU) er en utredning av et tiltaks konsekvenser for miljø, naturressurser, kulturminner og samfunn. I Norge er bestemmelsene for konsekvensutredninger beskrevet i plan- og bygningsloven. Konsekvensutredninger skal sikre at eventuelle virkninger blir tatt hensyn til når et tiltak planlegges og når tiltaket besluttes gjennomført. Konsekvensutredninger skal sikre en åpen prosess slik at alle berørte parter blir hørt. På svensk benyttes benevnelsen *Miljökonsekvensbedömning* (MKB).

Kulturarv

Se Kulturminne. I denne rapporten brukes kulturarv og kulturminner synonymt.

Kulturminneforvaltning

Omfatter all offentlig administrasjon knyttet til vern og bruk av kulturminner/kulturarv.

Kulturmiljø

Med kulturmiljøer menes områder hvor flere kulturminner inngår som deler av et større hele. Kvartalet rundt Birkelunden på Grünerløkka er et eksempel på et urbant kulturmiljø. Se også Kulturminne.

Kulturminne

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturminnesektoren

Med kulturminnesektoren menes summen av de aktører som arbeider med kulturminneforvaltning.

Naturkapital

Beholdningen av naturressurser og økosystemer. Naturkapitalen kan levere strømmer av økosystemtjenester i all framtid, hvis den forvaltes

godt. Noen ganger skilles det mellom naturkapital (naturressurser) og miljøkapital (økosystemer og kretsløp).

Verdiskaping

Verdiskaping refererer til den prosess hvor en søker å skape verdier med utgangspunkt i noe – i dette tilfelle kulturminner. Verdiene kan være økonomiske, sosiale og/eller kulturelle. Verdiene utelukker ikke hverandre, og de vil ofte opptre sammen i faktiske verdiskapingsprosjekter.

Økonomisk verdsetting

Metoder for å kalkulere priser på varer og tjenester som ikke blir omsatt i markeder, så som miljøgoder, økosystemtjenester og kulturminnetjenester.

Økosystemtjenester

Økosystemenes direkte og indirekte bidrag til menneskelig velferd. Begrepet omfatter både fysiske goder og ikke-fysiske tjenester vi får fra naturen. Omfatter vanligvis de fire hovedkategoriene støttende tjenester (også betegnet som grunnleggende livsprosesser eller økosystemfunksjoner), regulerende tjenester, forsynende tjenester og kulturelle tjenester (også kalt opplevelses- og kunnskapstjenester).

Økosystemtjenestetilnærming

Med begrepet økosystemtjenestetilnærming menes et mer eller mindre koherent system – en tilnærming – der menneskers forhold til økosystemene beskrives i form av tjenester.

Appendix 2:

Program for workshop i Oslo, 12.–13. november 2014

Program: Workshop om kulturarv og økosystemtjenester

Oslo 12-13. november 2014, Riksantikvarens lokaler

12. NOVEMBER:

Moderator: Dag Myklebust

9.00 - 12.30: Sesjon 1. Bakteppe/bakgrunn (inkl. kaffepause)

Håkan Slotte (S): Om «SOU 2013:68. Synliggjøra vurdet av økosystemtjenester – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och økosystemtjenester»

Finn Katerås (NO): Om «NOU 2013:10. Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester»

Dag Myklebust (NO) – Verditenkning i kulturminneforvaltningen koblet mot verditenkning i økosystemtjenester.

Per Ingvar Haukeland, Telemarksforskning (NO): Erfaringer fra de to norske verdiskapingsprogrammene; *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet (2007-2010)* og *Naturarven som verdiskaper (2009-2013)*

Bent Arne Sæther (NO): Forholdet mellom samfunnsøkonomiske analyser, miljøøkonomi og økosystemtjenester

12.30 - 13.15: Lunsj, serveres i Riksantikvarens kantine

13.15 - 14.30: Sesjon 2. Landskap, opplevelser, prosesser. Nordiske erfaringer

Sirkka-Liisa Seppälä, MLI (FI): Nylands landskapsplan og delgeneralplan Sibbesborg. Eksempler på hvordan kulturarv har vært med i en økosystemtjenesteutredning.

Íón Björnsson, The Environment Agency of Iceland (IS): Økosystemtjenester, landskap, turisme.

Liselott Eriksson, Nacka kommun (SE): Kommunalt arbeid med økosystemtjenester.

14.30 - 15.00: Kaffepause

15.00 - 16.00 Sesjon 3. Med visuelt utgangspunkt: Refleksjoner over tjenester, prosesser, verdier

Ansvarlig: Håkan Slotte

16.00 - 16.15: Avslutning for dagen

19.00 Felles middag på Cafe Engebret

Riksantikvaren Direktoratet for kulturminneforvaltning Dronningensgate 13, Pb. 8196 Dep., 0034 Oslo Tlf 22 94 04 00, Faks 22 94 04 04 E-post: postmottak@ra.no

13. NOVEMBER:

Moderator: Finn Katerås

Det nordiske prosjektet «*Kulturarv som økosystemtjeneste? En mulighetsanalyse*» som har som målsetting å undersøke om koblingene til økosystemtjenestene kan gi en merverdi, for kulturmiljø og bidra til å videreutvikle argumentasjonen og diskusjonene omkring verdisetning av kulturarven. På dag 2 av workshopen vil vi drøfte dette nærmere med utgangspunkt i følgende spørsmål:

- (1) hvordan kulturminneforvaltningen kan nyttiggjøre seg tenkningen som ledd i å få fram den samfunnsmessige betydningen av kulturarven?
- (2) hvilke elementer innenfor kulturarven som kan være relevante innenfor økosystemtjenestene?
- (3) hvilken kunnskap/forskning trengs, kunnskapshull?

9.00 – 9.30: Finn Katerås, Marte Boro:

Oppsummering fra dag 1. Faglig inspirasjon med utgangspunkt i spørsmålene ovenfor

9.30 – 11.30: Grupperarbeid: Hvordan kan kulturminneforvaltningen nyttiggjøre seg tenkningen omkring økosystemtjenester som ledd i å få fram den samfunnsmessige betydningen av kulturarven?

Gruppene presenterer i plenum

11.30 – 12.15: Lunsj, serveres i Filmens Hus

12.15 – 13.45 Grupperarbeid: Hvilke elementer innenfor kulturarven kan være relevante innenfor økosystemtjenestene?

Gruppene presenterer i plenum

13.45– 14.00 Kaffepause

14.00 – 15.00 Plenumsdiskusjon: Hvilken kunnskap/forskning trengs, identifisering av kunnskapshull?

15.00 – 15.15 Avslutning

Riksantikvaren Direktoratet for kulturminneforvaltning Dronningensgate 13, Pb. 8196 Dep., 0034 Oslo Tlf 22 94 04 00, Faks 22 94 04 04 E-post: postmottak@ra.no

Kulturarv og økosystemtjenester

De siste årene har økosystemtjenester kommet inn som et nytt og viktig begrep i miljøarbeidet. I denne rapporten oppsummeres prosjektet "Kulturarv som økosystemtjeneste. En mulighetsstudie", hvor sammenhenger, muligheter og begrensinger i grensesnittet økosystemtjenester og kulturarv diskuteres. Rapporten sammenstiller kulturminneforvaltningens verdikategoriserings-systemer med økosystemtjenestetilnærmingens begrep "kulturelle tjenester". En diskusjon av kvalitativ, kvantitativ og monetær verdsetting leder til erkjennelsen at verdsetting av kulturarv og økosystemtjenester ikke kan erstatte hverandre, men supplere hverandre. Samtidig understrekes nødvendigheten av å tenke helhetlig i natur- og kulturminneforvaltningen. Kulturhistorisk og økologisk forståelse vil sammen kunne styrke en bærekraftig forvaltning av landskapet.

TemaNord 2015:540
ISBN 978-92-893-4170-7 (PRINT)
ISBN 978-92-893-4172-1 (PDF)
ISBN 978-92-893-4171-4 (EPUB)
ISSN 0908-6692

9 789289 341707

